

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

16 SEPTEMBER 1970

55e JAARGANG

No. 2764

Een eerste kennisneming

van de Miljoenennota 1971 (officieel: Nota over de toestand van 's Rijks financiën) leert dat wat het „oogstjaar” had moeten zijn voor de regering-De Jong een seizoen dreigt te worden, waarin de vruchten van een in drie jaar tijds weliswaar moeizaam en zonder al te veel visie opgebouwd, maar niettemin redelijk gezond financieel-economisch beleid door de opgestoken conjuncturele en sociaal-politieke stormen worden weggespoeld.

De sociaal-economische ontwikkeling is ons allen uit de hand gelopen. Sommigen hebben de bui zien aankomen en hebben zich tijdig uit de sociaal-politieke arena teruggetrokken, daarmee de formele verantwoordelijkheid voor het huidige gebeuren ontlopend. Anderen zijn duidelijk tekortgeschoten in hun taak om het voor de doorsnee-werknemer beangstigende, kil-zakelijke en in de meest letterlijke zin van het woord „onmenselijke” proces van industriële herstructurering, bedrijfssaneringen, fusie- en concentratie-activiteiten aanvaardbaar en begrijpelijk te maken, daarmee bijdragend tot een klimaat van sociale onrust, waarin stakingen en looneisen vaak niet meer zijn dan de uitlaatkleppen voor dieper liggende en latente gevoelens van machteloosheid jegens dat kille „kapitalisme”. De regering tenslotte, volgens haar voorman overigens niets anders beogend, heeft slechts getracht de zaakjes lopende te houden. Zij heeft echter niet ingezien dat het bindmiddel voor een steeds pluriformer samenleving niet gelegen mag zijn in tamboeren op het thema „wet en orde”. Zij is er niet in geslaagd een ander dan dit negatieve antwoord te vinden op de uitdagingen die haar anno 1970 door onze samenleving worden gesteld.

Het ontbreken van een duidelijke visie op de toekomst betekent ook dat het de Nederlander schort aan een motivatie om in te stemmen met het financieel-economische beleid, dat toch niet meer mag zijn dan een *middel* tot verwezenlijking van de doeleinden welke in die visie liggen

opgesloten. Gegeven de afwezigheid van zo'n visie wordt de financieel-economische instrumentatie tot doel in zichzelf, los van een buiten-economische kritische norm. Juist nu wrekt zich die afwezigheid, omdat juist nu het financieel-economische programma een buiten-economische toetsingsmaatstaf goed kan gebruiken teneinde toch nog positief bevonden te kunnen worden. Wie echter jaren lang extern evenwicht en prijsstabiliteit, structurele norm en ongewijzigd, belastingpeil hoog in het vaandel heeft gevoerd, zonder deze ondergeschikt te maken aan een lange-termijnvisie op de gehele samenleving, ziet zich alle argumenten uit handen geslagen wanneer het belastingpeil moet worden verhoogd, betalingsbalansevenwicht verder weg lijkt dan ooit, het prijspeil opnieuw onder zware druk staat en de structurele norm niet dan dankzij hevig snoeien van gewenste uitgaven gehandhaafd kan blijven. Een stukje beleid krijgt dan het etiket „mislukt” opgeplakt, hoewel het dit beslist niet behoeft te zijn, wanneer het maar in de context van een wat ruimere strategie zou kunnen worden beschouwd.

Waarin de regering gefaald heeft is niet zozeer het financieel-economische beleid zélf. Gegeven de nu eenmaal gespannen conjuncturele situatie, de onrust aan het loonfront en de opnieuw gebleken fixatie van het kabinet op de betalingsbalanspositie, kan het waarschijnlijk tot op grote hoogte niets anders doen dan de nu aangekondigde maatregelen treffen. Neen; het falen van de regering-De Jong is veeleer gelegen in haar verzuim het door deze maatregelen materieel geschraagde beleid zélf — voor zover al aanwezig — te verduidelijken. De daardoor geïsoleerd geraakte financieel-economische maatregelen zullen derhalve door weinigen gewaardeerd worden, nadelig als ze in dat isolement bezien voor velen zullen uitpakken.

DR

ESB komt over enkele weken uitvoeriger op de Miljoenennota terug.

Inhoud

Een eerste kennismeming	869
Kortheidshalve	870
Prof. Dr. W. Alberda: Rapport uit Genève	871
Drs. J. H. Post: Brussel en de landbouw	872
Mr. A. E. de Moor: Nogmaals mystificatie van de prijsstijging (met een naschrift van Drs. H. den Hartog)	877
Drs. W. G. H. Garritsen: Wat heet „verruiming“?	879
J. Müller: Gastarbeiders	881
Europa-bladwijzer	883
Technologie	885
Oost-Europa kroniek	889
Boekennieuws	894

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

Adjunct redacteur-secretaris:
J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijzen van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Kortheidshalve

Het voornemen van de regering om artikel 10 van de Loonwet (loonbevrozing) te gaan toepassen lijkt weinig dienstig voor de bevordering van hetgeen zij op blz. 6 en 16 van de Miljoenennota zo graag ziet, namelijk een samenwerking van o.a. het georganiseerde bedrijfsleven teneinde de inflatie te beteugelen. De vakbeweging wijst natuurlijk de toepassing van dit artikel van de Loonwet van de hand en zal alleen maar nog terughoudender worden om aan enige vorm van centraal overleg deel te nemen. Materieel gezien heeft de regering wellicht gelijk met zo'n „bevrozing“, uit taktisch oogpunt werkt toepassing van dit artikel van de Loonwet waarschijnlijk alleen maar averechts. De Pyrrusoverwinning van minister Roolvink terzake van artikel 8 van diezelfde Loonwet zou haar nu toch wel aan het denken moeten hebben gezet. Daar komt nog bij dat de aankondiging van toepassing van artikel 10, zijnde een onderdeel van de conjuncturele maatregelen, de drang op allen die de bewuste f. 400 bruto nog niet hebben ontvangen, om daartoe alsnog actie te ondernemen, alleen maar zal versterken. Immers, wie zich straks voorwerp weet van een maatregel die o.a. bedoeld is om het conjuncturele effect van een extra uitkering te dempen, zal graag dan wel eerst even die uitkering toucheren (dR)

Wat is nu van meer gewicht voor de ontwikkeling van het externe evenwicht op langere termijn: meer concurrentiepositie of de ruilvoet ten opzichte van het buitenland? De eerste is ten gevolge van het internationale karakter van de inflatie weinig aangetast, aldus blz. 12 van de Miljoenennota 1971. De ruilvoet echter, zegt diezelfde Miljoenennota bij herhaling, verslechtert steeds verder. Als het de concurrentiepositie t.o.v. het buitenland is die in de long run belangrijker is, dan kan de vraag gesteld worden of terugbrenging van het verwachte negatieve saldo van de lopende rekening van de betalingsbalans in 1971 van f. 850 tot f. 250 mln. wel zulke ingrijpende conjuncturele maatregelen waard is. Zijn beperkingen van investeringsuitgaven van de overheid ad f. 140 mln., verhogingen met waarschijnlijk 3% van de meeste directe en indirecte belastingen, heffingen op de bouw van bedrijfsgebouwen, enz. gerechtvaardigd wanneer het uiteindelijke resultaat hiervan is dat de lopende rekening f. 600 mln. minder negatief is en het consumptieprijsspeel 0,4% minder stijgt dan zonder deze conjunctuurmaatregelen het geval zou zijn? (dR)

Bij volledige uitvoering van het in de Miljoenennota 1971 voorgestelde complex van tijdelijke conjuncturele maatregelen zal in 1971 ca. f. 600 mln. naar het Rijk vloeien. Uiteraard zal dit bedrag, gegeven de conjunctuurdempende intentie, niet mogen worden gebruikt ter financiering van bepaalde overheidsuitgaven noch om het beroep van het Rijk op de kapitaalmarkt te beperken. De aldus ter beschikking komende middelen moeten hetzij worden gebruikt voor de aflossing van vlottende schuld, hetzij worden geblokkeerd bij de Nederlandsche Bank. Wie echter „blokkering“ zegt roept de vraag naar deblokkering op. Daarover zegt de Miljoenennota 1971 niets. Niet zo verwonderlijk natuurlijk, gelet op de onmogelijkheid nog voor het einde van de zittingsduur van dit Kabinet tot deblokkering over te gaan. En over deblokkering in de periode daarna kan pas iets gezegd worden door de volgende regeringsploeg. Die zit dan wel met de opdracht dit vrij forse bedrag (en daarmee een aanzienlijke bestedingsverruimende impuls) op het conjunctureel meest gunstige moment terug in de kringloop te brengen. Maar bestaan die tegenwoordig eigenlijk nog wel: conjunctureel gunstige momenten? (dR)

Rapport uit Genève

Van 1-4 september jl. werd in Genève het tweede Wereldcongres gehouden van de Internationale Vereniging voor Industrial Relations. Zulke congressen hebben met name zin als mogelijkheden om vakgenoten uit vele landen bijeen te brengen. Het woord „vakgenoot” moet hier ruim worden genomen, want zowel juristen als sociologen en economen vindt men onder de beoefenaars van het vak „industrial relations”. Elk heeft zijn eigen benadering tot dit, moeilijk in het Nederlands te vertalen, veld van onderzoek. Misschien geeft het woord „arbeidsverhoudingen” nog het best weer waar het om gaat: om de regels waaronder men zijn werk verricht; de wijze waarop zulke regels tot stand komen; de partijen betrokken bij zulke regels; de conflicten bij die totstandkoming en bij de uitvoering van zulke regels (of ze nu in CAO's, in verordeningen of in wetten, of nergens opgeschreven zijn).

Er waren zoveel rapporten over zoveel onderwerpen op zo'n korte termijn ter tafel gebracht, dat niemand ze gelezen kon hebben en de meesten onzer naar huis gingen met de vrome wens ze „eens” te lezen. Toch blijkt niet elke discussie onder deze omstandigheid te lijden. Zij het omdat sommigen hun nachtrust opofferden aan het lezen, zij het omdat men toch wel wist waar het over ging. Het is interessant te bemerken hoe sommige ontwikkelingen mondiaal zijn (waarbij aan te tekenen is, dat de ontwikkelingslanden en Oost-Europa slechts in geringe mate vertegenwoordigd waren).

Eén „topic”, die door velen uit de westelijke landen naar voren gebracht werd, was die van de nieuwe onrust in de „industrial relations”, die zich vrijwel overal voordoet. Overal bemerken

vakverenigingen, dat zorgvuldig uitgebalanceerde CAO's in de praktijk óf slecht óf in het geheel niet functioneren óf door informele actiecomités om hals worden gebracht. De „wet van de toenemende rust”, die het vroeger wel deed in de „industrial relations”, kan wel in het rariteitenkabinet worden bijgezet. In Nederland had deze wet niet zo lang geleden vele aanhangers: primitieve arbeidsverhoudingen worden gekenmerkt door vele stakingen; zodra de vakverenigingen machtig worden, door de werkgevers en de regering erkend, en de CAO's gaan bloeien verdwijnt langzaam maar zeker de arbeidsonrust. Meer en meer komen er, zegt de jurist, rechtswegen tot stand, waardoor min of meer primitieve oplossingen van conflicten zoals stakingen uit de tijd raken.

Overal, in landen met uitstekende structuren voor onderhandelingen, zoals Zweden en West-Duitsland met een traditie van weinig arbeidsonrust, worden deze structuren doorbroken door informele groepen: actiecomités nemen het initiatief van vakbonden over. Zeer terecht merkte een discussiant tijdens de conferentie op, dat alsmaar gesproken werd over de relatie tussen werkgevers en vakbonden. „Waarom spreken we niet wat meer over werkgevers en informele groepen?”. Wat zit er precies achter dit verschijnsel, dat zich in heel West-Europa voordoet? Wellicht was Fürstenberg er niet ver naast toen hij filosofeerde, dat wij steeds volmaaktere organisaties maken en steeds perfectere regels weten te formuleren, maar dat wij onvoldoende in staat zijn mogelijkheden te openen voor individuen en groepen om zichzelf te zijn in hun werk en hun eigen levens in te richten zoals zij dat wensen.

Het is niet zo vreemd, dat voorzitter Roberts dit probleem in één adem met dat van de blijvende inflatie noemde. Roberts wijst voorzichtig in de richting van de „workers' participation in management” voor een oplossing van deze problemen. Dit onderwerp, dat ook op de agenda prijkte, bleek in staat ook de discussies in andere secties te beheersen. Althans het onderwerp „technische ontwikkeling en sociale veranderingen” leidde met name tot een discussie over ondernemingsraden en andere overlegstructuren binnen de onderneming.

In de overvloed van rapporten, waarmee de congresgangers (één uur voor de eerste bijeenkomst startte) verrast werden, was zoals gebruikelijk de Angelsaksische bijdrage de grootste, maar sterker dan de vorige maal bleken de West-Europeanen, maar ook bijvoorbeeld de Japanners naar voren te komen. Het is jammer, dat men vanuit Oost-Europa nog zo vaak meent rapporten te kunnen vullen met fraaie Marxistische slogans, waaruit blijkt, dat onder het socialisme geen arbeidsproblemen bestaan. „The state, economic administrators, common workers and employees are equally interested in raising the efficiency of the national economy, for the fruits belong not to individual groups of people but to the whole people and are used for improving the welfare of the whole society”. Enfin, zoiets bedoelen wij nu ook. Maar bij ons lukt dat nog niet zo. Daarom heeft het zin zulke congressen te bezoeken.

Brussel en de landbouw

De nieuwe voorstellen van de Europese Commissie tot landbouwhervorming in de EEG

DRS. J. H. POST

Dit artikel bespreekt de inhoud van de verschillende voorstellen die de Europese Commissie dit voorjaar heeft ingediend om de produktie- en afzetstructuur van de EEG-landbouw te verbeteren. Met name zullen de voorstellen worden getoetst aan de doeleinden van het beoogde beleid. Daarbij zal met een aantal economische en sociale overwegingen rekening worden gehouden. De schrijver van dit artikel, Drs. J. H. Post, is werkzaam op de afdeling Algemeen Economisch Onderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut.

Inleiding

Ongeveer twee jaar geleden hield Mansholt in Groningen een geruchtmakende rede waarin hij zijn gedachten uiteenzette over de toekomstige landbouwstructuur in de EEG. Eind 1968 kregen deze gedachten hun officiële neerslag in het *Memorandum inzake de hervorming van de landbouw in de Gemeenschap*. Dit zgn. Plan-Mansholt moet in hoofdzaak als een discussiestuk worden beschouwd¹. De meningsvorming over dit onderwerp is dit voorjaar uitgemond in een aantal concrete voorstellen van de EEG-Commissie, tot verbetering van de produktie- en afzetstructuur in de landbouw. Dit najaar zullen deze voorstellen in de EEG-Ministerraad worden besproken.

De voorstellen hebben betrekking op vijf richtlijnen en een verordening. De richtlijnen betreffen:

1. modernisering van landbouwbedrijven;
2. bevordering van de bedrijfsbeëindiging in de landbouw;
3. economisch-sociale voorlichting aan en beroepsscholing van personen die in de landbouw werkzaam zijn;
4. beperking van het landbouwareaal;
5. aanvullende maatregelen t.a.v. 1 en 2.

De verordening heeft betrekking op de vorming van producentengroeperingen en unies van producentengroeperingen. Onderstaand overzicht geeft de kosten weer zoals die door de EEG-Commissie voor de jaren 1971 t/m 1975 worden geraamd. De werkingsduur van de voorstellen is in het algemeen gesteld op tien jaar, het overzicht heeft dus slechts betrekking op een deel van de te maken kosten. De helft van de kosten van de maatregelen 1 t/m 5 zou ten laste komen van de afd. Oriëntatie van het Europese

Voorstellen landbouwhervorming, kostenraming van de EEG-Commissie voor 1971 t/m 1975 (in mln. rekeneenheden)

	1971	1972	1973	1974	1975	Totaal
1. Modernisering	89	286	358	553	635	1.921
2. Bedrijfsbeëindiging	33	218	416	616	793	2.076
3. Voorlichting en scholing	19	40	60	77	92	288
4. Bebossing	2	18	62	118	166	366
5. Aanvullende maatregelen	64	259	289	27	10	649
6. Producentengroeperingen	7	43	78	119	160	407
Totaal	214	864	1.263	1.510	1.856	5.707

Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw (EOGFL). De uitgaven die verband houden met de uitvoering van de verordening zouden voor 30% voor rekening van de EEG komen.

Het doel dat de Commissie met deze voorstellen nastreeft is tweeledig, namelijk:

- a. verbetering van het inkomen en de levensstandaard van de landbouwers;
- b. het duurzaam verhelpen van het gebrek aan evenwicht op de markten.

De meeste voorstellen werden in de vorm van richtlijnen gegoten ten einde een gedecentraliseerde uitvoering mogelijk te maken van het gemeenschappelijk structuurbeleid, waarbij met de regionale differentiatie rekening kan worden gehouden.

Bedrijfsbeëindiging

In de voorgestelde bedrijfsbeëindigingsregeling, worden drie categorieën bedrijfshoofden onderscheiden, nl. zij die 65 jaar of ouder zijn, zij die 55 tot 65 jaar oud zijn en zij die jonger dan 55 zijn. Wanneer van de regeling gebruik wordt gemaakt zouden de eerste twee groepen bedrijfshoofden een inkomenstoelage per jaar en de derde groep een uitkering ineens ontvangen. Het ouderdomspensioen van de eerste groep bedrijfshoofden zou op hun inkomenstoelage in mindering worden gebracht. De Commissie raamt dat in de eerste vijf jaar 1,4 mln. bedrijfshoofden van deze regeling gebruik zullen maken, waarvan 84% bij beëindiging 55 jaar of ouder zou zijn. De kosten worden voor de eerste vijf jaar geschat op 1.852 mln. rekeneenheden (r.e.), dit is 33% van de totale kosten.

Uit een oogpunt van de vergroting van het nationaal of EEG-produkt is een dergelijk pakket maatregelen van weinig betekenis. De bedrijfshoofden die hun bedrijf zullen beëindigen bestaan immers vnl. uit ouderen, die meestal

¹ In dit verband kan o.m. worden verwezen naar Dr. A. Maris: *Het Brusselse landbouwplan-1980*, in „ESB” van 5 en 12 maart 1969.

zelden elders werk zullen vinden. De vergroting van het nationaal of EEG-produkt die uit deze afvloeiing indirect kan resulteren zal dan ook gering zijn. Dit geldt uiteraard niet voor de jongere bedrijfshoofden die in het algemeen elders kunnen worden tewerkgesteld. Hiervoor is welal omscholing noodzakelijk. In dit verband is het van belang dat de Ministerraad in juli jl. besloten heeft tot verbreding van de werkingssfeer van het Sociale Fonds van de Gemeenschap. Hierdoor zullen nu niet alleen werklozen maar ook jonge boeren voor omscholing in aanmerking komen. De afvloeiingsgelden voor deze groep jongere bedrijfshoofden die elders gaan werken kunnen dus maatschappelijk gezien een hoog rendement opbrengen.

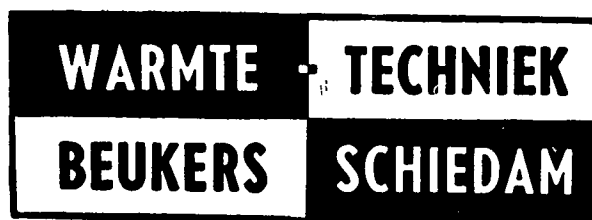
De grond die bij de bedrijfsbeëindiging vrijkomt moet volgens de voorstellen van de EEG-Commissie:

- a. langdurig worden verpacht of verkocht aan bedrijfshoofden met een bedrijf dat voor modernisering in aanmerking komt (zie hierna) of
- b. duurzaam aan de landbouw worden onttrokken en
- c. langdurig worden verpacht of verkocht aan door de lidstaten aangewezen grondmaatschappijen voor de onder a of b genoemde bestemmingen.

Voor de oudere bedrijfshoofden die zullen afvloeien lijkt daarom het voordeel in hoofdzaak te zijn gelegen in het feit dat men greep op de grond krijgt waardoor men deze kan „sturen” naar de bedrijven die op langere termijn levensvatbaar zijn. Ongewenste investeringen door structureel zwakke bedrijven kunnen daardoor worden vermeden.

Het is duidelijk dat de inkomenspositie van de bedrijfshoofden die hun bedrijf via deze regeling willen beëindigen in het algemeen niet erg gunstig zal zijn. Vanuit een oogpunt van inkomensverdeling lijkt een dergelijke regeling dan ook op het eerste gezicht een belangrijk winstpunt. Toch kunnen ook hier enkele vraagtekens worden geplaatst, m.n. ten aanzien van de groep oudere bedrijfshoofden met een laag inkomen die hun bedrijf vervroegd zouden moeten beëindigen. Door de koppeling van de inkomensvoet aan de bedrijfsbeëindiging is het waarschijnlijk in een belangrijk aantal gevallen de vraag of met deze regeling wel een verbetering van de inkomenspositie kan worden bereikt. Voor zover deze groep uit nog gezonde bedrijfshoofden bestaat kan het wenselijk zijn dat de bedrijfsvoering geheel of gedeeltelijk wordt voortgezet, zo lang als de desbetreffende bedrijfshoofden dit aantrekkelijk vinden. In dergelijke gevallen zou volstaan kunnen worden met het geven van een inkomensvoet onder de verplichting dat bij beroepsbeëindiging de grond voor structuurverbetering ter beschikking wordt gesteld, bijv. door verkoop of verpachting aan de grondmaatschappijen. Gezien de leeftijd van de betrokkenen betekent dit dat de grond meestal slechts enkele jaren later vrij zal komen. Gedurende deze tijd kan het bedrijfshoofd nog een inkomen uit zijn bedrijf halen, terwijl hij zijn tot dusverre gevolgde levenswijze kan voortzetten zolang hem dat wenselijk voorkomt. Het is niet waarschijnlijk dat de opbrengst van de grond vóór de structuurverbetering hoger zal zijn dan erna, zodat een marktverstoring effect van een dergelijk alternatief niet behoeft te worden gevreesd.

Financieel gezien zijn de plannen ten nadele van de lidstaten met de hoogste ouderdomspensioenen. In deze landen zal bovendien de extra prikkel voor oudere bedrijfshoofden om hun bedrijf te beëindigen kleiner zijn dan in de andere lidstaten.

(I.M.)

Modernisering van de landbouw

De maatregelen tot modernisering van de landbouw bevatten twee hoofdelementen. Bedrijven die daarvoor in aanmerking komen, kunnen:

- a. in staat gesteld worden hun bedrijf te vergroten met vrijkomende grond van beëindigde bedrijven;
- b. een rentesubsidie krijgen van ten hoogste 6% gedurende maximaal vijftien jaar voor investeringen (exclusief grond). Om in aanmerking te komen moet men o.m. een ontwikkelingsplan opstellen waaruit blijkt dat na afloop van het plan het landbouwbedrijf voor tenminste twee volwaardige arbeidskrachten een gereduceerd bruto produkt (bruto opbrengst minus agrarische input) kan bereiken van 10.000-12.500 r.e. per arbeidskracht.

Het valt te betreuren dat de voorstellen tot modernisering niet berusten op een analyse van de bedrijfseconomische situatie en ontwikkeling van de groep grotere bedrijven. De bedrijven met continuïteitsmogelijkheden zullen immers, m.n. tot deze groep bedrijven behoren. In deze analyse zou men hebben moeten nagaan:

1. hoe deze bedrijven regionaal zijn verdeeld;
2. in hoeverre deze bedrijven nu reeds en in welke mate in de toekomst op moderne rationele en bedrijfseconomisch verantwoorde wijze zullen produceren;
3. met welke ontwikkelingsmoeilijkheden deze bedrijven te kampen hebben.

Het basismateriaal voor een dergelijke analyse is voor een groot deel aanwezig in de boekhoudingen van het EEG-boekhoudnet. Dit boekhoudnet is gebaseerd op een representatieve steekproef uit de EEG-landbouwbedrijven. Op deze wijze zou men een beleidsvisie hebben kunnen ontwikkelen over de ontwikkelingsproblematiek van de levensvatbare bedrijven in het algemeen en over de toekomstige ontwikkeling van de agrarische probleemgebieden. Door het ontbreken van een analyse van de ontwikkelingsproblematiek kunnen de voorgestelde ontwikkelingsmaatregelen — economisch gezien — min of meer als een slag in de lucht worden beschouwd.

Een centraal element in de voorgestelde maatregelen is het toekennen van rentesubsidies. Het valt moeilijk in te zien waarom dergelijke subsidies uit inkomensoverwegingen gewenst of noodzakelijk zijn. Men mag toch immers verwachten dat de investeringen tot modernisering leiden tot een betere verhouding tussen de aangewende produktiefactoren en daarmee tot een meer economische wijze van produceren. Dit betekent dat deze investeringen op zich-

zelf reeds rendabel kunnen zijn en leiden tot een gemiddeld hogere beloning voor de produktiefactoren. Investerings in gebouwen en werktuigen die door rentesubsidies rendabel gemaakt moeten worden, kunnen beter achterwege blijven.

Een argument voor rentesubsidies zou nog kunnen zijn dat omvangrijke moderniseringsinvesteringen leiden tot een aanzienlijke top in de vermogensbehoefte. De hieruit voortvloeiende rente- en aflossingsverplichting zouden dan zo groot kunnen zijn, dat het verteerbaar inkomen van de ondernemer in de eerste jaren eer lager dan hoger is dan vóór de modernisering. Ook aan dit eventuele financieringsargument mag geen grote betekenis worden toegekend. In de eerste plaats is de subsidieperiode van maximaal vijftien jaar dan onevenredig lang. In de tweede plaats zou men dan beter aangepaste financieringsmethoden kunnen bevorderen die resulteren in een betere lastenverdeling. De eerder genoemde bezwaren kunnen dan worden vermeden. In de derde plaats is het financieringsprobleem bij de hier bedoelde investeringen relatief klein ten opzichte van de problemen bij de financiering van de grond.

Voor de modernisering van de landbouw is m.i. naast het bevorderen van de afvloeiing van arbeidskrachten het verbeteren van de vaak sterk verouderde (agrarische) infrastructuur van meer belang dan het geven van steun aan individuele bedrijven. Het verbeteren van de infrastructuur gaat immers duidelijk de krachten van de individuele boer te boven. Weliswaar worden door het EOGFL hiervoor reeds fondsen beschikbaar gesteld maar de steun voor deze doeleinden is voor uitbreiding vatbaar. Aangezien de landbouw in veel gebieden de enige op „export” (uit de streek) gerichte bedrijfstak is, betekent dit dat hiermee ook een streekbelang wordt gediend. Het wel en wee van de landbouw is dan immers sterk bepalend voor het levensniveau in de desbetreffende regio. Door de verbetering van de infrastructuur van landbouw en platteland kunnen de kosten/opbrengsten-verhoudingen belangrijk worden verbeterd, terwijl de vorming van grotere regionale eenheden erdoor wordt bevorderd.

De vrijkomende grond en de modernisering

De EEG-Commissie merkt in haar voorstellen op „dat de aankoop van cultuurgrond voor een modern landbouwbedrijf een te zware financiële last. betekent”. Een oplossing van de financieringsproblemen ziet de Commissie in het instituut van de pacht en zij wil daarom het verpachten van de vrijkomende grond op lange termijn stimuleren. In dit verband stelt de Commissie voor de bedrijfsbeëindigers die gebruik maken van de beëindigingsregeling gedurende negen jaar een rentesubsidie te geven, indien zij hun (eigendoms)grond voor tenminste 18 jaar verpachten ². Het eerste jaar zou de rentesubsidie ten hoogste 6% mogen zijn van negen maal de pachtwaarde, in het tweede jaar max. 6% van acht maal de pachtwaarde enz. Was de vrijkomende grond door de bedrijfsbeëindigers gepacht dan kan de eigenaar bij opnieuw verpachten, mits voor tenminste 18 jaar, een jaarlijkse steun van minimaal 15% van de pacht worden toegekend voor de duur van het pachtcontract.

De Europese Commissie onderkent terecht de financieringsproblemen van moderne, grondgebonden landbouwbedrijven. Voor jonge ondernemers met moderne bedrijven die hun grond niet kunnen pachten brengt in het algemeen de financiering dermate grote lasten aan aflossingen en rente met zich mee, dat geen of weinig ver-

teerbaar inkomen overblijft. De bijdrage van de Commissie tot de oplossing van dit vraagstuk is echter zeer bescheiden. De rentesubsidie die de ex-bedrijfshoofden-eigenaren kunnen verkrijgen bij verpachting op lange termijn is voor de eerste jaren vrij hoog vastgesteld zodat, gecombineerd met een zekere gehechtheid aan de grond, wat dit betreft wel enige animo tot verpachting mag worden verwacht. Het gaat hier echter slechts om een tijdelijke maatregel die geen duurzame bijdrage levert tot versterking van het instituut van de pacht. De jaarlijkse steun die de eigenaren-verpachters zouden kunnen krijgen is gekapitaliseerd beduidend geringer dan de steun aan de huidige eigenaren-gebruikers. Voor wat Nederland betreft mag hiervan geen groot effect worden verwacht. Men kan zich overigens afvragen of het juist is deze jaarlijkse steun te beperken tot deze groep verpachters.

Het is jammer dat de Europese Commissie alleen het instituut van de pacht naar voren heeft gebracht als oplossing van de financieringsproblemen van de grondgebonden bedrijven. Ondanks de voorgestelde maatregelen mag immers worden verwacht, dat ook in de toekomst de pacht van beperkte betekenis zal blijven ³. De voorgestelde maatregelen geven daarom geen afdoende oplossing van dit kernvraagstuk. Als een oplossing voor de financiering van in eigendom over te nemen grond mag in dit verband worden gewezen op de mogelijkheden die een grondbank of soortelijke instelling met overheidsdeelneming biedt ⁴. Niet alleen in Nederland maar ook in de partnerlanden wordt de behoefte aan een dergelijke instelling gevoeld. Zo heeft bijv. E. Forget, president van de SAFER in Frankrijk, een overheidsinstelling die vergelijkbaar is met onze SBL, in 1969 de oprichting van een grondbank voorgesteld ⁵.

Voorlichting en scholing

De voorstellen van de EEG-Commissie beogen in de eerste plaats de oprichting, uitbreiding en functionering van economisch-sociale voorlichtingsdiensten of -afdelingen en de oprichting, uitbreiding en functionering van centra voor opleiding en bijscholing van economisch-sociale consultants. De beoogde voorlichting is bedoeld om de personen die in de landbouw werkzaam zijn in staat te stellen tot het nemen van een beslissing over hun beroepstoekomst en over die van hun kinderen. In de tweede plaats stelt de EEG-Commissie maatregelen voor om personen die in de landbouw werkzaam zijn in staat te stellen om hun opleiding in het algemeen-technisch en economisch opzicht aan te vullen.

De hier aan de orde zijnde voorstellen kunnen in het algemeen worden toegejuicht. In Nederland kennen wij reeds jaren het instituut van de economisch-sociale (individuele)

² *Interessant is dat destijds het Ontwikkelings- en Saneringsfonds de mogelijkheid van verpachting door de bedrijfsbeëindigers heeft verworpen.*

³ *Rond 1960 werd ongeveer tweederde van de oppervlakte aan cultuurgrond door eigenaren geëxploiteerd.*

⁴ *„Nieuwe financieringsvormen voor landbouwgronden”, rapport van de Werkgroep grondfinanciering, Landbouwschap, 's-Gravenhage 1969.*

⁵ *Wolfgang Bühnemann: Ein Vorschlag zur Gründung landwirtschaftlicher Bodenaktien-Gesellschaften, in „Innere Kolonisation”, mei 1970.*

en van de agrarisch-sociale (groeps)voorlichting, uitgaande van de standsorganisaties en gesubsidieerd door de overheid. Dit instituut heeft hier te lande zijn nut reeds bewezen. Voor de landen waar een dergelijke voorlichting nog niet bestaat kan het overigens moeilijk zijn om in korte tijd een zodanige vertrouwensbasis te scheppen dat een effectieve voorlichting kan worden gegeven. De noodzaak tot (bijscholing is tenslotte in elke dynamische bedrijfstak aanwezig en beperkt zich niet tot de landbouw.

Vrijkomende grond en bebossing enz.

Teneinde het landbouwareaal te beperken worden maatregelen voorgesteld om 20% van de vrijkomende grond aan de landbouw te onttrekken. Het grootste deel van deze grond (15%) zou moeten worden bebost en het resterende deel (5%) zou recreatieve en andere bestemmingen moeten krijgen. Om de bebossing voor de eigenaren van de vrijkomende grond aantrekkelijk te maken wordt in de eerste plaats een steun van tenminste 80% van de bebossingskosten voorgesteld. In de tweede plaats zouden de eigenaren gebruikers gedurende minimaal negen jaar een jaarlijkse steun moeten krijgen, die tenminste gelijk is aan de pachtwaarde van de te bebossen grond. Aangenomen wordt dat de pachtwaarde van deze grond 35-40% lager is dan van de vrijkomende grond die in agrarisch gebruik blijft. Deze steun zou ook in één keer mogen worden uitbetaald, waarbij van een rentesubsidie van maximaal 6% mag worden uitgegaan. De meeste belangstellenden zullen wel voorkeur voor de laatste mogelijkheid hebben. Eigenaren-verpachters zouden negen jaar lang een jaarlijkse steun kunnen krijgen van 30-50% van de pachtwaarde.

Het onttrekken van grond aan de landbouw kan in het algemeen twee voordelen hebben. In de eerste plaats levert de onttrekking een bijdrage tot het evenwicht op de landbouwmarkten, in de tweede plaats kan onttrekking van grond aan de agrarische sector een betere ruimtelijke ordening mogelijk maken.

Door de EEG-Commissie wordt geraamd dat ongeveer 2 mln. ha in de komende vijf jaar aan de produktie wordt onttrokken; dit is nog geen 3% van het landbouwareaal in de EEG. Gezien het feit dat het hier om marginale landbouw gaat zal het aandeel in de produktie nog geringer zijn. De bijdrage tot herstel van het evenwicht op de landbouwmarkten is dus vrij bescheiden.

De ruimtelijke ordening kan uiteraard niet worden bepaald door het feit dat hier en daar landbouwbedrijven worden opgeheven. In vele gevallen zullen juist landbouwgronden die uit landbouwkundig oogpunt niet als marginaal zijn te beschouwen een niet-agrarische bestemming krijgen door hun hoge waarde buiten de landbouw. De onttrekking van cultuurgrond aan de landbouw zal daarom slechts een bescheiden bijdrage kunnen leveren aan een betere ruimtelijke ordening. Wanneer men deze bescheiden bijdrage zo optimaal mogelijk wil realiseren, dan zullen meestal aanvullende maatregelen, bijv. in de vorm van regionale plannen, noodzakelijk zijn om a. een verdere rationalisatie in de landbouw te bevorderen (kavelvormgrootte etc.) en b. zo goed mogelijk te voorzien in de ruimtelijke behoeften buiten de landbouw.

Men kan zich overigens afvragen of de voorgestelde maatregelen wel het beoogde effect zullen hebben. Als het bekende gezegde „boompje groot, plantertje dood” ergens op gaat dan is het wel hier. Geraamd wordt immers dat het merendeel van de bedrijfsbeëindigers 55 jaar of ouder

is. Meer dan de helft zou zelfs boven de 65 jaar zijn. Het is zeer de vraag of deze bedrijfshoofden, wier inkomen veelal niet hoog zal zijn, de bereidheid zullen hebben om hun mogelijkheden tot verwerving van inkomen uit het in grond belegde vermogen gedurende een aantal jaren op te geven. Een ander punt van discussie is overigens of deze hoge subsidies geen ernstige discriminatie betekenen van de huidige boseigenaren, die in het algemeen te kampen hebben met een onrendabele bosexploitatie.

Aanvullende bepalingen t.a.v. modernisering en bedrijfsbeëindiging

De EEG-Commissie stelt in aanvulling op het voorgaande de volgende drie bepalingen voor:

1. landbouwbedrijven die zich toeleggen op de produktie van rundvlees of schapenvlees ontvangen een oriëntatiepremie en hebben voorrang bij de toewijzing van grond voor bedrijfsvergroting;
2. investeringen in de dierlijke veredelingssector komen slechts voor steun in aanmerking indien „ten minste het equivalent van de helft van de door de dieren verbruikte hoeveelheid veevoeder op het bedrijf kan worden voortgebracht”;
3. bedrijfshoofden die gebruik maken van de beëindigingsregeling kunnen een premie van 200 r.e. krijgen per afgeslachte koe.

Men gaat er bij de eerste aanvullende maatregel van uit dat door omschakeling op vleesproduktie een verbetering van het marktevenwicht kan worden bereikt. In hoeverre hiervoor animo bestaat zal moeten worden afgewacht. De hoogte van de oriëntatiepremie (per ha resp. 30, 20 en 10 r.e. voor het eerste, tweede en derde jaar) is dusdanig dat de premie vooral moet worden gezien als een tegemoetkoming in de initiële kosten.

De strekking van de tweede aanvullende bepaling lijkt op het eerste gezicht niet in het belang van onze veredelingssector en lijkt bovendien strijdig met de ook door de EEG-Commissie voorgestane bedrijfsspecialisatie. Nader bepaald is echter dat dit equivalent aan veevoer ook mag worden toegekend aan bedrijven waarmee wordt samengewerkt. Gezien deze aanvulling kan men zich afvragen of het hier de bedoeling is om het verlenen van investeringssteun aan industriële landbouwbedrijven uit te sluiten. Te denken valt hierbij bijv. aan de subsidie-aanvraag van het Eastwood-concern voor de vestiging van een zeer groot legpluimveebedrijf in België. Meer duidelijkheid is hier gewenst.

De derde bepaling moet worden gezien als een extra lokmiddel tot bedrijfsbeëindiging voor bedrijven met koeien. De bijdrage die het afslachten levert tot herstel van het marktevenwicht zal waarschijnlijk gering zijn. Jaarlijks moet immers toch een belangrijk deel van de melkveestapel worden vervangen. Deze extra premie is bovendien alleen van belang voor zover er meer grond vrijkomt en deze grond niet opnieuw wordt bestemd voor de melkveehouderij.

Producentengroeperingen

Het voorstel voor de verordening betreft de bevordering van de vorming van producentengroeperingen en unies van producentengroeperingen. De Commissie ziet de producentengroeperingen o.m. als „instrument voor de aanpassing van de commercialisatiestructuur in het kader van de

hervorming van de landbouw". De voornaamste maatregelen zijn:

1. het verlenen van een degressieve aanvangssteun gedurende drie jaren van ten hoogste resp. 3, 2 en 1% van de waarde van de op de markt gebrachte produktie;
2. het verlenen van een rentesubsidie van 6% gedurende vijftien jaar (of een gelijkwaardige kapitaalsubsidie) op de investeringen verricht in de eerste vijf jaar van het bestaan van de (unies van) producentengroeperingen;
3. het verlenen van een forfaitair steunbedrag van maximaal 50.000 r.e. per unie voor de ontwikkeling van de unies van producentengroeperingen.

Het grootste deel van de uitgaven zal na 1975 verricht moeten worden.

De EEG-Commissie stelt dat door de oprichting van producentengroeperingen de inkomensmogelijkheden voor de producenten beter worden, ten eerste door een meer „regelmatig, gelijksoortig en geconcentreerd aanbod” en ten tweede door een sterkere „onderhandelingspositie in het bijzonder bij het afsluiten van contracten”. Bij de eerste veronderstelling gaat de Commissie er van uit dat de zelfstandige handel in de komende tien jaar niet in staat zal zijn een regelmatig, gelijksoortig en geconcentreerd aanbod te realiseren. Een dergelijke veronderstelling behoeft een nadere motivering. Bij het tweede punt moet worden bedacht dat in een markt met een overschotproduktie ook de producentengroepering, doordat zij geen monopoliepositie inneemt, niet zal ontkomen aan de druk op de prijzen.

Belangrijker is echter dat men toch mag veronderstellen, dat het landbouwbedrijfsleven zelf in staat is zich aan te passen aan de toenemende behoeften van de afnemers aan een meer regelmatig gelijksoortig en geconcentreerd aanbod. Hierbij moet echter wel tegelijkertijd worden opgemerkt, dat de producenten in het algemeen niet zelf in staat zijn om de omvang van het aanbod aan te passen aan de omvang van de vraag, ook niet wanneer zij georganiseerd zijn in producentengroeperingen. Het met subsidies in het leven roepen van producentengroeperingen verstoort in feite de concurrentieverhoudingen ten nadele van de overige deelnemers op de markt. Wanneer de producentenverenigingen de producenten voordeel bieden dan zullen de investeringen van deze groeperingen zichzelf kunnen betalen en is subsidiëring overbodig. Het verlenen van subsidies lijkt bovendien in strijd met de uitgangspunten van het mededingingsbeleid.

Momenteel is ongeveer 15 à 16% van de landbouwproduktie in handen van producentengroeperingen. Dit aandeel, in de eerste fase van de commercialisatie, zou in 10 jaar moeten oplopen tot ongeveer 65%. Hieruit blijkt reeds dat dan de betekenis van de zelfstandige handel in deze eerste fase sterk in betekenis zou achteruitgaan. Bij deze handel voltrekt zich momenteel eveneens o.m. een schaalvergrotingsproces. Wellicht dat binnen afzienbare tijd door het voorgestelde beleid een EEG-bedrijfsbeëindi-

gingsregeling ook voor deze tak van bedrijvigheid noodzakelijk zal worden.

Samenvatting

De voorgestelde maatregelen zullen in het algemeen weinig bijdragen tot vergroting van het nationaal of EEG-produkt. Een uitzondering moet hierbij worden gemaakt voor de maatregelen die ten doel hebben de afvloeiing van jongere agrariërs te bevorderen. Maatregelen tot afvloeiing van jongere agrariërs, tot omscholing, tot het scheppen van niet-agrarische werkgelegenheid en evt. tot migratie dienen vanuit nationaal-economisch gezichtspunt verder te worden geïntensiveerd.

De maatregelen ter bevordering van de afvloeiing van de oudere agrariërs zijn sterk sociaal gericht en hebben hoofdzakelijk tot doel hun een bepaald inkomen te geven. De voorgestelde maatregelen verdienen vanuit sociaal gezichtspunt nadere aanvulling in die zin dat de grond van deze bedrijven niet direct voor structuurverbetering beschikbaar behoeft te komen.

De maatregelen tot modernisering kunnen leiden tot overinvestering, waardoor de structuurproblemen worden verscherpt, en tot discriminatie ten opzichte van reeds gemoderniseerde bedrijven. Er ontbreekt een duidelijke analyse van de ontwikkelingsmogelijkheden van levensvatbare bedrijven. Deze bedrijven worden geconfronteerd met een grote vermogensbehoefte, m.n. voor de grond. De voorgestelde maatregelen om aan de hieruit voortvloeiende financieringsmoeilijkheden tegemoet te komen zullen waarschijnlijk het effect van lapmiddelen hebben. In het kader van de modernisering van de landbouw zou de verbetering van de agrarische infrastructuur meer de aandacht verdienen. Er ontbreekt in het voorgestelde beleid een visie op de toekomst van de landbouw in de agrarische probleemgebieden.

De richtlijnen m.b.t. de volgende maatregelen kunnen een bijdrage leveren tot herstel van het evenwicht op de landbouwmarkten; de beperking van het areaal cultuurgrond, het verstrekken van een oriëntatiepremie voor de produktie van rund- en schapenvlees en het bij voorrang vergroten van bedrijven die zich (gaan) toeleggen op de rundveemesterij. De bijdrage van deze maatregelen zal waarschijnlijk vrij bescheiden zijn en in hoofdzaak beperkt blijven tot de markt voor zuivelprodukten. Het moet worden betreurd dat de belangen van de ontwikkelingslanden in het beoogde beleid niet aan de orde komen en dat de voorgestelde maatregelen niet of onvoldoende zijn toegespitst op de belangen van deze landen.

De voorgestelde richtlijnen hebben mede ten doel een harmonisatie van het tot dusverre door de nationale overheden gevoerde structuurbeleid. In het kader van gelijke concurrentievoorwaarden in de EEG dient deze poging om een EEG-mededingingsbeleid gestalte te geven positief te worden gewaardeerd.

J. H. Post

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Nogmaals mystificatie van de prijsstijging

MR. A. E. DE MOOR

Onder de titel „Mystificatie van de prijsstijging” werd in ESB van 24 juni jl. een artikel afgedrukt van Drs. H. den Hartog, hoofd van de Hoofdafdeling Bedrijfstakkenplanning van het Centraal Planbureau. De heer Den Hartog reageerde daarin op de openbare les van Mr. A. E. de Moor („Het mysterie van de prijsstijging”, onderwerp: de invloed van de invoering van de BTW op het prijsniveau) en plaatste daarbij een groot aantal kritische kanttekeningen. In het nu volgende artikel verdedigt De Moor zich tegen de kritiek van Den Hartog. Een naschrift van de laatste sluit deze discussie af.

De inhoud van mijn openbare les

Voor een zinvolle discussie lijkt het mij noodzakelijk om, nu de meeste lezers van dit blad mijn openbare les wel niet zullen hebben gelezen, de inhoud ervan hier beknopt weer te geven.

De les handelde over het verschijnsel dat de invoering van de nieuwe omzetbelasting gepaard ging met een stijging van de prijzen, hoewel de opbrengst voor de over-

heid uit de omzetbelastingheffing niet groter zou zijn dan bij continuering van het oude omzetbelastingstelsel terwijl ook de winstmarges van de ondernemers naar mijn mening in doorsnee niet zijn gestegen. Ik heb uiteengezet dat toch een prijsstijging kon optreden die te verklaren was uit de verschillen in heffingssysteem van de oude omzetbelasting en de nieuwe omzetbelasting. De verklaring was in grote lijnen de volgende:

In het oude systeem van omzetbelastingheffing werd de opbrengst verkregen zowel uit de heffing op consumptiegoederen en -diensten en de grondstoffen en hulpstoffen daarvoor, als uit de heffing op investeringsgoederen en de grond- en hulpstoffen daarvoor. De druk op de investeringsgoederen werd in dit oude systeem via de afschrijvingen in de prijzen van de consumptiegoederen doorberekend. Aangezien echter in een groeiende economie de bruto investeringen de afschrijvingen overtreffen, werd per tijdvak door de overheid meer belasting uit de heffing op investeringsgoederen ontvangen dan in datzelfde tijdvak via de afschrijvingen in de prijzen van de consumptiegoederen tot uitdrukking kwam.

In het nieuwe systeem van omzetbelastingheffing wordt in principe geen belastingdruk op de investeringen van ondernemers gelegd. Aangezien de overheid toch dezelfde opbrengst uit de omzetbelasting wenst te ontvangen als bij continuering van het oude systeem het geval zou zijn geweest, moet een extra druk worden gelegd op de consumptiegoederen en -diensten. Dit wil zeggen, dat de rechtstreekse druk op de particuliere consumptie ¹ moet worden verhoogd.

Indien de oude omzetbelastingheffing zou zijn gecontinueerd zou in 1969 de opbrengst van deze omzetbelasting naar schatting ruim f. 5 mrd. zijn geweest. Hiervan zou ca. f. 1.250 mln. afkomstig zijn geweest van de belastingheffing op

investeringsgoederen, d.w.z. dat dus ca. 25% van de opbrengst werd verkregen uit de omzetbelastingheffing op investeringsgoederen. Deze f. 1.250 mln. moeten in het nieuwe systeem van omzetbelastingheffing worden verkregen uit de omzetbelastingheffing op de particuliere consumptie.

Verder moest in dit nieuwe systeem om andere redenen de bruto opbrengst van de omzetbelasting f. 410 mln. hoger worden gesteld dan in het oude systeem het geval was, om tot een uiteindelijk gelijkblijvend netto resultaat voor de overheid te komen. Allereerst moest de overheid bij invoering van de BTW rekening houden met hogere prijzen voor de goederen en diensten die door de overheid worden aangeschaft. Verder zou een aantal bijzondere regelingen in de BTW een zeker budgettair verlies veroorzaken. Tenslotte werd in de Registratiewet 1917 een nieuwe vrijstelling ingevoerd die eveneens een budgettair verlies voor de overheid zou veroorzaken.

Naar mijn berekeningen vloeit hieruit voort dat f. 1.660 mln. (f. 1.250 mln. + f. 410 mln.) extra druk is gelegd op belaste bestedingen ter waarde van ca. f. 54 mrd., waaruit een theoretische prijsstijging van 3% zou kunnen worden berekend. In een zuiver BTW-systeem, waarbij de investeringsgoederen belastingvrij zijn, zou tegenover deze tendens tot prijsstijging van 3% een tendens tot prijsdaling ontstaan, omdat de afschrijving van investeringsgoederen niet langer een element omzet-

belastingdruk zou inhouden, terwijl dit element omzetbelastingdruk ook niet langer door de ondernemers zou moeten worden gefinancierd. Hieruit zou een prijsverlagende tendens kunnen voortvloeien van ca. 2% ², zodat per saldo een prijsstijging van 1% (3%—2%) zou kunnen worden verwacht.

Per 1 januari 1969 is echter niet dit zuivere BTW-systeem ingevoerd. Dit zou immers hebben meegebracht dat de per 1 januari 1969 aanwezige investeringsgoederen, voor zover deze nog niet waren afgeschreven, van omzetbelastingdruk zouden zijn bevrijd. De overheid had hiervoor

¹ Als ik hier en later spreek van „particuliere consumptie” of „bestedingen” bedoel ik hiermee alle bestedingen waarbij de omzetbelastingheffing definitief wordt.

Behalve de particuliere consumptie behoren hiertoe ook de materiële overheidsconsumptie, alsmede de investeringen van de overheid en van bedrijven die vrijgestelde prestaties bewijzen. Ik acht het wat omslachtig om dit telkens te herhalen en heb dan ook volstaan met een explicatie in een voetnoot (no. 11) bij mijn openbare les. Den Hartog schijnt hiertegen bezwaren te hebben (zie zijn artikel blz. 613 linker kolom tweede volle alinea).

² Voor de berekening van deze 2% verwijst ik naar blz. 13 van mijn les.

niet de nodige middelen, omdat de omzetbelasting die geheven was op deze investeringsgoederen in het verleden reeds was uitgegeven. Er werd derhalve geen restitutie voor de per 1 januari 1969 aanwezige investeringsgoederen verleend. Integendeel, de eerste jaren na de overgang op het nieuwe systeem zal van nieuw aan te schaffen investeringsgoederen nog een investeringsbelasting worden geheven (deze investeringsbelasting is technisch verwerkt in de nieuwe Wet op de omzetbelasting 1968). Onder deze omstandigheden was de prijsverlagende tendens van ca. 2% niet aanwezig; er resteerde slechts de prijsverhogende tendens van 3% en het kon

dan ook geen verwondering baren indien deze prijsverhoging ook inderdaad zou optreden. Door de regering, die vermoedelijk een zelfde soort berekening had laten uitvoeren, werd reeds bij de behandeling van het ontwerp voor de Wet op de omzetbelasting 1968 medegedeeld, dat bij mathematische doorberekening van de extra druk een prijsstijging van 2½% mogelijk moest worden geacht. De regering meende evenwel dat ook andere factoren in de beschouwingen moesten worden betrokken, waardoor naar het uitgangspunt van de regering een prijsstijging van slechts 1% meer voor de hand lag.

Tegen deze redenering had ik bezwaar,

omdat door de regering werd aangenomen, dat de factoren die door haar werden vermeld (conjunctuurfase, marktsituatie, prijselasticiteit, de mate van concurrentie, enz.) allemaal in *dezelfde* richting zouden werken en wel in die richting dat een niet volledige doorberekening van de extra druk plaats zou hebben.

Ook het Centraal Planbureau heeft berekend wat de te verwachten prijsmutatie zou zijn. Klaarblijkelijk hanteerde het CPB andere rekenregels dan het ministerie van Financiën, want de uitkomst van het CPB was, dat bij mathematisch juiste doorberekening van de extra druk het prijseffect op de gezinsconsumptie slechts 1,3% of 1,4% zou zijn.

In zijn reactie op dit betoog heeft Den Hartog zijn kritiek over zovele alinea's verspreid, dat ik slechts zijn voornaamste bezwaren zal noemen en zal proberen samen te vatten.

De kritische kanttekeningen van Den Hartog

De voornaamste bezwaren van Den Hartog zijn:

1. Ik heb een mysterie geconstrueerd, door een 3% prijsstijging te vergelijken met de 1,4% consumptie-prijsstijging die door het CPB werd becijferd. Ik mystificeer de prijsstijging veeleer dan dat ik iets van de vermeende sluier oplicht (zie artikel Den Hartog, blz. 612).

2. Ik bereken de extra druk op de particuliere en overheidsbestedingen onjuist. Die extra druk is geen f. 1.660 mln. maar f. 1.500 mln. (Den Hartog, blz. 613).

3. Ik ga uit van een onjuist bedrag aan belaste bestedingen. Dit bedrag is geen f. 54 mrd., maar f. 74 mrd. (Den Hartog, blz. 613).

4. Ik zou het percentage van de prijsstijging van de particuliere consumptie zoals dat door het CPB is berekend ten onrechte van toepassing hebben geacht op de overige belaste bestedingen.

Op deze bezwaren ga ik hieronder in.

Ad 1. Is er sprake van een mystificatie?

Den Hartog stelt (blz. 612 linker kolom midden) dat ik een mysterie heb geconstrueerd door mijn uitkomst van 3% te vergelijken met de 1,4% consumptieprijsstijging die door het CPB werd becijferd.

Het mysterie van de prijsstijging dat ik in mijn openbare les behandelde betrof iets anders, nl. de vraag hoe een prijsstijging bij invoering van de BTW kon ontstaan, nu noch de opbrengst voor de overheid noch de winstmarges van de ondernemers zich wijzigden.

Dit lijkt op het eerste gezicht een curieuze zaak. Ik heb dit verklaard uit de verschillende heffingssystemen en erop gewezen dat in de nieuwe omzetbelasting het uiteindelijke heffingspunt dicht bij de consument wordt gelegd (zie mijn parabel van de pottenbakkers op blz. 20/21 van mijn les). Dit betrof dus een geheel andere kwestie dan de vraag of de uit de invoering van de BTW te verklaren prijsstijging 1,4% dan wel 3% was. Om deze reden acht ik het opschrift boven het artikel van Den Hartog ook niet zo juist.

Dat Den Hartog een en ander niet heeft begrepen is jammer. Gelukkig zijn er anderen bij wie deze misvatting

niet heeft postgevat. Tot deze laatste groep behoort staatssecretaris Grapperhaus, die naar aanleiding van vragen die in de Eerste Kamer over mijn openbare les werden gesteld het volgende antwoordde:

„De heer De Moor heeft zich bezig gehouden met de vraag hoe het kon gebeuren dat bij het in principe gelijkblijven van de opbrengst van de belasting voor de overheid en met dezelfde en misschien nog wel dalende winstmarges voor het bedrijfsleven toch door de invoering van de omzetbelasting nieuwe stijl een prijsstijging kon plaatsvinden”³.

Ad 2. Is de extra druk op de bestedingen f. 1.660 mln. dan wel f. 1.500 mln?

Ik heb gesteld dat bij invoering van de BTW op de particuliere consumptie (en de andere belaste bestedingen, zie voetnoot 1 bij dit artikel) een extra druk van f. 1.660 mln. werd gelegd.

De extra druk is volgens Den Hartog geen f. 1.660 mln. maar slechts f. 1.500 mln. Het verschil zit hierin dat ik de volle druk van de egalisatieheffing op personenauto's (bijzondere verbruiksbelasting van personenauto's) als extra druk heb beschouwd. Den Hartog ontkent dit omdat een gedeelte, t.w. f. 160 mln. van deze belasting, wordt opgebracht door bedrijven die investeren in personenauto's. Op deze wijze komt Den Hartog tot een extra druk van slechts f. 1.500 mln.

Deze redenering van Den Hartog begrijp ik niet. Ook al wordt een deel van de belasting betaald door de bedrijven die personenwagens als bedrijfsmiddel aankopen, die druk wordt dan toch afgewenteld in de prijs van de door de bedrijven geproduceerde goederen. Het valt niet aan te nemen dat de ondernemers deze extra belasting als een winstuitdeling aan de overheid zien. Indien en voor zover de belastingdruk wordt afgewenteld verhoogt dit de totale druk op de consumptiegoederen. Ik ben van deze afwenteling uitgegaan.

Ad 3. Is het bedrag van de belaste bestedingen f. 54 mrd. of f. 74 mrd?

Deze vraag lijkt relevant, maar is het in feite niet. Het is Den Hartog niet duidelijk hoe ik aan een bedrag van f. 54 mrd. kom. Ik moet hem toegeven dat ik dit bedrag niet verder heb gespecificeerd; het bedrag (en de specificatie) is wel herhaaldelijk genoemd in de parlementaire stukken

³ „Handelingen Eerste Kamer 1969/1970”, blz. 767 linker kolom midden.

Wat heet „verruiming”?

In het bij de Tweede Kamer ingediende voorstel tot wijziging van de loon- en inkomstenbelasting komt een „verruiming” voor van de belastingvrijstelling voor de gehuwde werkende vrouw.

De oude regeling: één derde deel van de arbeidsinkomsten van de gehuwde vrouw wordt voor het belastbare inkomen niet meegerekend, met een minimum van f. 500 en een maximum van f. 2.000 per jaar.

De nieuwe regeling: de eerste f. 1.000 worden niet meegerekend plus 20% van het inkomen daarboven, met in totaal een maximum bedrag dat niet wordt meegerekend van f. 4.000.

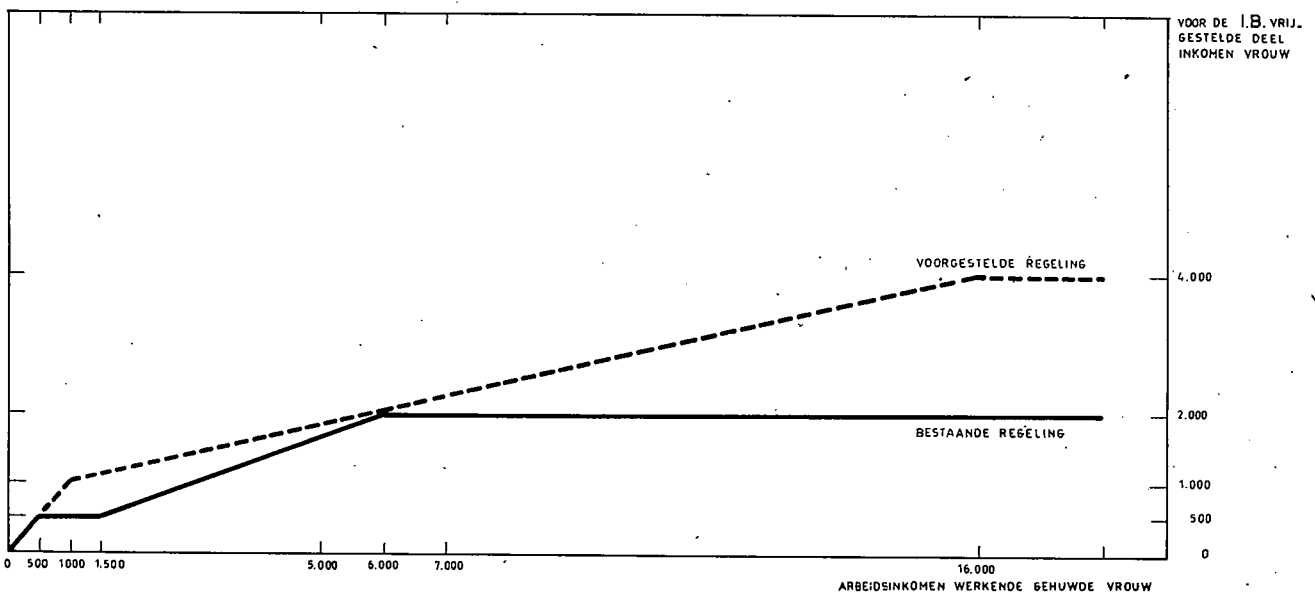
Dit lijkt heel wat, maar in de praktijk zal het voordelige verschil voor zeer grote groepen (part-time werkende) gehuwde vrouwen zeer gering of zelfs geheel nihil zijn.

De niet mee te tellen bedragen volgens de bestaande en de voorgestelde regeling zijn in een grafiekje weergegeven voor arbeidsinkomsten van de vrouw van f. 0 tot f. 18.000.

Dit grafiekje toont in één oogopslag, dat bij een fiscaal arbeidsinkomen van de gehuwde vrouw ad f. 6.000 het verschil tussen de oude en de nieuwe regeling nihil is. Bij inkomens rond de f. 6.000, zeg tussen f. 5.000 en f. 7.000, is het belastingvoordeel zeer gering. Uiteraard hangt dit voordeel dan af van het inkomen van de man en het geldende tarief van de inkomstenbelasting. Bij een belastbaar inkomen van de man van f. 16.000 en een inkomen van de vrouw van f. 7.000 bedraagt het voordelige belastingverschil tussen beide regelingen op basis van het tarief inkomstenbelasting 1970 (geen kinderen) niet meer dan circa f. 70.

Pas bij relatief wat hogere inkomens wordt het belastingvoordeel als gevolg van de nieuwe regeling wat substantiëler. Bijvoorbeeld inkomen man en vrouw elk f. 16.000, voordeel op basis van het tarief 1970 ca. f. 900.

Dr. W. G. H. Garritsen

die behoren bij wetsontwerp 9324 (zie Memorie van Toelichting, blz. 17, rechter kolom, waarin van ca. f. 55 mrd. werd gesproken, gecorrigeerd in de Memorie van Antwoord, blz. 22 linker kolom, tot f. 53,9 mrd.).

Den Hartog komt tot een geheel ander bedrag aan belaste bestedingen, nl. f. 74 mrd., en veronderstelt dat ik een aantal belaste bestedingen buiten beschouwing heb gelaten. Deze veronderstelling is onjuist. Het is echter een denkfout van Den Hartog om de extra druk van f. 1.660 mln. (c.q. f. 1.500 mln.) te projecteren tegen een ex post berekend totaal van belaste bestedingscomponenten. Ik adstrueer dit als volgt.

Den Hartog stelt zelf (zie blz. 612 rechter kolom) dat de prijsstijging samenhangt met de tariefstelling. Toen in 1967/1968 de wenselijke tariefstelling werd berekend, hanteerde men bepaalde uitgangspunten. Het eerste uitgangspunt was, dat de nieuwe omzetbelasting voorlopig

dezelfde opbrengst moest geven als de oude omzetbelasting bij continuering gedaan zou hebben. Het tweede uitgangspunt was dat in 1967/1968 de belaste bestedingen voor 1969 werden geschat op f. 53,9 mrd., nl. f. 14,8 mrd. bestedingen die met het verlaagde tarief zouden moeten worden belast en f. 39,1 mrd. bestedingen die met het normale tarief zouden moeten worden belast.

Met deze gegevens heeft men de in te voeren tarieven berekend en wel volgens de formule: (volume × prijs) × tarief = gewenste opbrengst. Volume × prijs (dit is het totaalbedrag belaste bestedingen) en gewenste opbrengst waren bekend, zij het geraamd. Het tarief, dat hieruit voortvloeide was 12%, met als verlaagd tarief 4%.

Uit deze tariefstelling vloeide een bepaalde drukverzwaring voort die vrij gemakkelijk te berekenen is. De extra druk was naar mijn mening f. 1.660 mln. (Den Hartog zegt f. 1.500 mln.) en het bedrag waarover deze extra druk

moest worden omgeslagen was naar raming f. 14,8 mrd. + f. 39,1 mrd. = f. 53,9 mrd. Nu zegt Den Hartog: de totale belaste bestedingen bedroegen in 1969 geen f. 53,9 mln. maar f. 74 mrd.; dus de drukverzwaring is minder dan De Moor berekent. Dit lijkt mij onjuist. Als de tarieven eenmaal zijn vastgesteld en de totale belaste bestedingen blijken hoger te zijn dan tevoren was aangenomen, kan slechts worden geconcludeerd dat dan de opbrengst van de belasting hoger zal zijn. De procentuele druk van de omzetbelasting blijft immers per eenheid precies gelijk als de tarieven zijn vastgesteld, ongeacht of de eenheid duurder wordt en eveneens ongeacht of er meer eenheden worden geproduceerd. In de redenering van Den Hartog zou in de toekomst bij ongewijzigde tarieven de druk van de omzetbelasting dalen naarmate het volume (of de prijs) van de bestedingen toeneemt. Voor zover de bestedingen hoger zijn dan was voorzien, kan dit alleen maar leiden tot een extra opbrengst.

Wél rijst de vraag waarom de opbrengst dan lager is dan voorzien in plaats van hoger. Voor wat betreft het jaar 1969 waren er technische oorzaken die het achterblijven van de opbrengst gedeeltelijk konden verklaren (zie voetnoot 12 bij mijn openbare les), maar die verklaren niet het gehele verschil. Thans lijkt het er op of ook in 1970 niet de geraamde opbrengst wordt gehaald.

Een poging tot verklaring van dit opbrengstverschil valt buiten het kader van dit artikel. Wel wijs ik er op dat het onjuist zou zijn het bedrag van de te verwachten opbrengst te relateren aan het bedrag van f. 74 mrd. dat Den Hartog noemt. Het totaalbedrag van de belaste bestedingen was in 1969 nl. geen f. 74 mrd. In de componenten die tot dit bedrag hebben geleid zijn ook allerlei vrijgestelde bestedingen opgenomen (huren, verzekeringen enz.). Nu zou Den Hartog hierop kunnen antwoorden dat dit slechts een kwestie van juridische formulering is, omdat die vrijgestelde bestedingen dan toch indirect belast zijn, nl. met de voordruk van de ondernemers die vrijgestelde prestaties bewijzen. Ik wijs er dan op dat hij wel dubbeltellingen pleegt, omdat in de door hem genoemde f. 74 mrd. de investeringen in woningen en de investeringen van vrijgestelde bedrijven nog eens afzonderlijk zijn genoemd.

Hoe groot precies het bedrag van de vrijgestelde bestedingen is, is mij niet bekend. Uit bijlage I bij de Memorie van Antwoord op wetsontwerp 9324 leid ik af dat het ministerie van Financiën raamde, dat in 1969 een bedrag van f. 5.340 mln. aan vrijgestelde bestedingen in de consumptie van gezinnen zou zijn begrepen. In bijlage VI (tabel 1.2) noemde het CPB een totaal bedrag aan vrijgestelde bestedingen, begrepen in de consumptie van gezinnen en overheid, van ca. f. 10 mrd. Hoe groot het bedrag aan vrijgestelde bestedingen ook moge wezen, het is duidelijk dat men een dubbeltelling pleegt als men bij het berekenen van de belaste bestedingen enerzijds hierbij ook de vrijgestelde bestedingen optelt, anderzijds ook nog eens de investeringen van de ondernemers die vrijgestelde prestaties bewijzen meeneemt.

De draad van mijn betoog weer opvallende, resumeer ik dat men, als men de te verwachten prijsstijging wilde berekenen, moest uitgaan van de extra druk die door de tariefstelling op de consumptie werd gelegd. De tariefstelling was gebaseerd op een geraamde belaste consumptie van f. 54 mrd. en daaruit vloeide een mogelijke prijsstijging van 3% voort. Zoals ik hierna onder punt 4 zal uiteenzetten, zag ik geen reden om aan te nemen, dat de autonome prijsmutatie voor de index van de gezinsconsumptie in

betekenende mate zou afwijken van de autonome prijsmutatie voor alle bestedingen tezamen.

Het artikel van Den Hartog heeft mij aanleiding gegeven nog eens het verschil te bekijken tussen het door de regering genoemde bedrag van f. 54 mrd. en het door Den Hartog genoemde bedrag van f. 74 mrd. aan belaste bestedingen. Ook al behoren de vrijgestelde prestaties niet tot de belaste bestedingen, ze hebben wel betekenis voor de autonome prijsmutatie van de prijsindex voor de gezinsconsumptie omdat ze hierin meewegen.

Ik moet dus een correctie geven op mijn veronderstelling dat de prijsindex gezinsconsumptie geheel het gemiddelde van de prijsstijging zal volgen. De vrijgestelde diensten hebben een aandeel van ongeveer éénzesde in de wegingsfactoren van de prijsindex. Ga ik ervan uit dat de extra prijsstijging voor de belaste goederen en diensten die meetellen in de prijsindex ongeveer 3% is, dan moet ik erkennen dat de extra druk op de vrijgestelde diensten veel minder zal zijn. Bij deze vrijgestelde diensten is nl. niet de output belast maar slechts de input van de ondernemer die de vrijgestelde diensten bewijst. De verhouding tussen de waarde van de input en de waarde van de output ligt zeer verschillend. Bij sommige vrijgestelde prestaties is de waarde van de input ten opzichte van de waarde van de output vrij hoog (verhuur van huizen, telefoondienst) bij andere vrij laag (briefpost, arts, verzekeringen). Indien de gemiddelde extra druk op de belaste prestaties ca. 3% is, zal de extra druk die tot uitdrukking komt in de prijs van de vrijgestelde diensten die zijn opgenomen in de prijsindex veel geringer zijn. Aangezien de vrijgestelde diensten een aandeel hebben van ca. éénzesde in de wegingsfactoren van de prijsindex, zal de mutatie in de prijsindex voor de gezinsconsumptie als gevolg van de invoering van de BTW op ongeveer $2\frac{3}{4}\%$ kunnen worden gesteld.

Ad 4. Geldt het percentage van de gemiddelde prijsstijging voor alle bestedingen ook voor de bestedingen die tezamen de gezinsconsumptie uitmaken?

Den Hartog beschuldigt mij impliciet van slordigheid, doordat ik bovenstaande vraag stilzwijgend zou hebben bevestigd. Ik meen dat ook deze stelling van Den Hartog onjuist is. Den Hartog geeft een splitsing van het gemiddelde prijseffect voor alle belaste bestedingen over de verschillende bestedingscomponenten. Uit deze splitsing (zie blz. 614 linker kolom) blijkt dat de prijseffecten voor de onderscheiden bestedingscomponenten nogal gevarieerd zijn.

Mijn eerste bezwaar is dat deze nieuwe percentages ontleend zijn aan het Centraal Economisch Plan 1970, dat pas is verschenen nadat ik mijn openbare les heb uitgesproken.

Mijn tweede bezwaar is dat ik de juistheid van de thans gepresenteerde percentages betwijfel omdat het gemiddelde prijseffect gerekend over alle bestedingen uitkomt op 2% in plaats van op 3%, hetgeen ik, zoals uit het vorenstaande mag blijken, onjuist acht.

Ik wil nog eens met nadruk stellen, dat ik in mijn openbare les heb gereageerd op de berekening van de autonome prijsmutaties, die het CPB in bijlage VI bij de Memorie van Antwoord op wetsontwerp 9324 heeft gegeven. In bijlage VI heeft het CPB een aantal autonome prijsmutaties berekend, onder de veronderstelling van mathematisch juiste doorberekening. Deze autonome prijsmutaties zijn voor wat betreft de door Den Hartog genoemde bestedingscomponenten te vinden in tabel 2.1 van bijlage VI, behalve

voor wat betreft de investeringen van vrijgestelde bedrijven, waarvoor tabel 1.5 regel 10 kan worden geraadpleegd.

Ik geef hieronder de autonome mutaties die door het CPB destijds werden gegeven in bijlage VI, met tussen haakjes de thans in het Centraal Economisch Plan 1970 genoemde prijseffecten die naar ik aanneem eveneens de autonome prijsmutaties zijn. Voor de omvang van de bestedingscomponenten zal ik dezelfde cijfers gebruiken die Den Hartog bezigt op blz. 614⁴. We krijgen dan de volgende opstelling:

consumptie van gezinnen	... 1,3% (1,6%) van f. 56,1 mrd. = f.	729,3 mln.
materiële overheids-		
consumptie	... 1,3% (1,2%) van f. 4,6 mrd. = f.	59,8 mln.
investeringen in woningen	... 1% (4,5%) van f. 5,8 mrd. = f.	58,0 mln.
overheidsinvesteringen	... 3,3% (4%) van f. 5,2 mrd. = f.	171,6 mln.
investeringen van vrijgestelde		
bedrijven	... 2% (3,3%) van f. 2,3 mrd. = f.	46,0 mln.
		f. 1.064,7 mln.

Nu is f. 1.064,7 mln. gelijk aan 1,439% van f. 74 mrd. Hieruit volgt dat het gewogen gemiddelde van de totale autonome prijsmutaties van de belaste bestedingen, volgens de prognose die het CPB in 1968 omtrent deze prijsmutaties gaf, 1,439% was. Het lijkt mij dan dat het geen slordigheid van mij was om, bij een door het CPB voorspelde prijsstijging van de particuliere consumptie van 1,4% en een eveneens door het CPB voorspelde gemiddelde prijsstijging van 1,439% voor alle bestedingscomponenten, te spreken over de prijsstijging van 1,4%. Uit de Memorie van Antwoord, blz. 27 linker kolom, op het wetsontwerp 9423 kan worden afgeleid dat de ondertekenaars van dit stuk het rapport van het CPB op dezelfde wijze hebben gelezen als ik dat heb gedaan. Ik citeer: „Zoals uit de becijferingen van het CPB in bijlage VI blijkt wijkt de stijging van de kosten van levensonderhoud niet of nauwelijks af van die van de prijzen van de consumptie in het algemeen”.

Het bezwaar van Den Hartog is dus onjuist. Ik heb mij gehouden aan de in 1968 door het CPB opgestelde berekeningen. Den Hartog komt evenwel met ex post berekende percentages die bovendien naar mijn mening nog onjuist zijn, evenals dat het geval was met de percentages die in bijlage VI werden genoemd. Voor wat dit punt betreft, wijs ik er tenslotte nog op dat ook in de Memorie van Toelichting, blz. 20 linker kolom, werd gesproken over een „stijging van het algemene prijspeil van 1%” en over „een stijging van het prijspeil in zijn totaliteit van 1%”.

Ik meen met het vorenstaande de voornaamste bezwaren van Den Hartog te hebben ontzenuwd. Wel komen in het artikel van Den Hartog nog verschillende zinsneden voor die de indruk wekken dat ik bepaalde problemen onjuist heb gezien, terwijl in feite datgene wat Den Hartog zegt niet afwijkt van wat ik in mijn les heb gezegd. Enkele citaten mogen volstaan.

Op blz. 612 zegt Den Hartog:

„Het niet restitueren van 'oude' omzetbelasting werkt nl. niet kostenverhogend. Meer prijsstijging dan uit de tariefstelling van het nieuwe systeem alléén voortvloeit, betekent in feite dat het bedrijfsleven in een betere positie terecht komt dan zonder systeemwijziging het geval zou zijn geweest.”

Deze opvatting klopt geheel met de mijne. Ik heb in mijn les gezegd dat door het niet-restitueren van omzetbelasting een prijsverlagende tendens achterwege bleef, zodat resteerde de prijsstijging die uit de tariefstelling van het nieuwe systeem voortvloeit. Deze prijsstijging als gevolg van de tariefstelling berekende ik op 3%.

Op blz. 614 rechter kolom, stelt Den Hartog:

Gastarbeiders

Het nieuwe proletariaat moet zich bepalen tot schuchter samenscholen in stationslokalen. Zij dweilen vriend'lijk de kantoorvertrekken van wie hen verder rustig laat verrekken. Men heeft voor hen het vuilste werk bewaard. Zij zijn niet in. Zij staan niet op de kaart.

Voor maand'lijks tachtig gulden wil men ze hier wel dulden. Maar niet alléén als 't even kan; wel op één kamer met vier man.

Ze kunnen vrouw en kind niet bij zich laten komen. Het Ziekenfondsbesluit werd niet voor hen genomen. Geen scholen voor hun kroost, maar wel de staat betalen. En 10% voor AOW! Zullen ze dát wel halen?

De vreemde bruine vaders slapen hier hun vele en triest-eenzame uren. De koffers onder bed. 't Behang goedkoop papier. En alle kleren hangen zo maar aan de muren.

Zij zijn het nieuwe proletariaat, doch zonder leiders die hun vechten leren. En nimmer zal een stoet van hen op straat in welke taal dan ook hier protesteren.

En overdag in hun gemeentepakken legen ze ij'rig onze vuilnisbakken. Zó leren ze hun handen te gebruiken en — en passant — aan onze welvaart ruiken.

Jan Müller

„Het betekent dat De Moor geen rekening houdt met een afwenteling van een al of niet vermeende claim van het bedrijfsleven op consumenten. Vastgesteld zij dat het niets te maken heeft met het al of niet calculeren tegen vervangingswaarde, omdat in 1969 de omzetbelastingdruk op investeringen ongeveer even hoog is als onder het oude cumulatieve systeem. De vervangingswaarde onderging dus door de systeemwijziging nauwelijks wijziging.”

Ook dit ben ik volledig met Den Hartog eens en dat heb ik dan ook gezegd. Ik heb betoogd dat, of men tegen vervangingswaarde dan wel tegen uitgaafprijs calculeert, de afschrijvingen in 1969 toch even hoog bleven. Dat was nu juist mijn bezwaar: in een zuivere BTW hadden de afschrijvingen ten gevolge van de invoering van de BTW moeten dalen. De reden dat ik de kwestie al of niet calculeren tegen vervangingswaarde er bij heb gehaald, schuilt hierin, dat in de parlementaire stukken die betrekking hebben op het wetsontwerp enige reclame werd gemaakt voor het calculeren van de afschrijvingen tegen

⁴ Bij gebruik van de voorspelde omvang van de bestedingscomponenten, zoals die o.a. in de Macro-Economische Verkenning 1969 werd gegeven, komt men per saldo tot hetzelfde resultaat.

vervangingswaarde. Nu is het voor een fiscalist op zich zelf al opmerkenswaard als een dergelijk geluid wordt gehoord van de minister van Financiën. Maar verder was het ook merkwaardig omdat deze uitlatingen werden gedaan in verband met de prijseffecten die als gevolg van de invoering van de BTW zouden ontstaan. En aangezien, zoals ook Den Hartog met mij betoogt, de vervangingswaarde de eerste jaren na de invoering van de BTW niet wijzigt, was een verwijzing naar de vervangingswaardeleer door de regering, vrij overbodig.

Op blz. 613 rechter kolom zegt Den Hartog:

„Er is natuurlijk voor deze kosten (financieringskosten, dM) geen sprake van verhoging als niet wordt gerestitueerd. Voordien werd de oude omzetbelastingdruk ook al 'gefinancierd'.”

Den Hartog suggereert hiermede, dat ik iets anders zou hebben gesteld. Dat is niet juist. Ik heb alleen gesteld, dat er geen sprake was van verlaging van de financieringskosten bij het achterwege blijven van de restitutie. De reden dat ik het nodig vond dat te vermelden, is, dat er van de zijde van de regering nog al wat reclame is gemaakt over de verlaging van de financieringskosten voor het bedrijfsleven, een verlaging waarvan in 1969 in elk geval niet veel is terecht gekomen.

Bij deze citaten wil ik het laten. Wel laat ik mij verleiden tot een kort commentaar op het uitgebreide cijfervoorbeeld dat Den Hartog aan het slot van zijn artikel geeft. In dit cijfervoorbeeld toont Den Hartog aan dat, als van de totale omzetbelastingopbrengst in het *oude* systeem 1/11 gedeelte werd verkregen uit de belastingheffing op investeringen, de invoering van een BTW een prijsstijging ten gevolge kan hebben van 1%, indien geen restitutie van de omzetbelastingdruk op niet afgeschreven bedrijfsmiddelen wordt verleend, en gelijktijdig een investeringsbelasting wordt ingevoerd. Hiermede ondersteunt Den Hartog geheel mijn betoog, hoewel hij dit waarschijnlijk niet heeft bedoeld. Den Hartog pleegt nl. een te verregaande vereenvoudiging als hij zegt (zie blz. 615 linker kolom, laatste volle alinea):

„Indien ook nog sprake zou zijn geweest van uitbreidingsinvesteringen — waarvan hier ter wille van de eenvoud is afgezien — dan zou ook nog prijsstijging zijn opgetreden als gevolg van verschuiving van omzetbelastingdruk op uitbreidingsinvesteringen naar eindproducten.”

Den Hartog ziet hier terwille van de eenvoud af van uitbreidingsinvesteringen. Bij de invoering van de BTW was de situatie echter zo dat de uitbreidingsinvesteringen van groot belang waren voor de totale opbrengst van de omzetbelasting. Niet 1/11 van de totale omzetbelastingopbrengst werd onder de oude wetgeving verkregen uit de omzetbelastingheffing op investeringen doch één kwart. Als Den Hartog nog eens zijn cijfervoorbeeld zou willen maken, maar hij zou nu uitgaan van een omzetbelastingopbrengst uit de heffing op investeringen van éénvierde gedeelte in plaats van 1/11 gedeelte, dan zou hij tot de conclusie komen dat er ruim 2½% prijsstijging kan ontstaan. In de laatste alinea van zijn betoog verwijst Den Hartog naar de Duitse ervaringen met de invoering van de BTW waar geen extra prijsstijgingen ontstonden, nu de invoering geschiedde op het moment dat de Duitse economie nog in een duidelijk recessieve fase verkeerde. Is het mogelijk dat in een dergelijke situatie de Duitse ondernemers terugschrokken voor het doorberekenen van extra druk?

Mijn conclusie: het betoog van Den Hartog verschilt in vele details niet van het mijne hoewel hij de indruk wekt dat dit anders is. Daar waar Den Hartog wel essentiële bezwaren formuleert, lijken zijn argumenten onjuist. De gemiddelde prijsmutatie voor belaste goederen en diensten als gevolg van de invoering van de BTW stel ik nog steeds op 3%. Dat ik daarbij geen onderscheid heb gemaakt tussen de mutatie in de prijsindex voor de gezinsconsumptie en de gemiddelde prijsmutatie voor alle belaste goederen en diensten, was gerechtvaardigd, nu ook het CPB in 1968 tot de conclusie kwam dat de prijsindex voor de gezinsconsumptie ongeveer evenveel zou wijzigen als de prijzen in het algemeen.

A. E. de Moor

Naschrift

Het uithoudingsvermogen van de lezers van *ESB* zal na lezing van de artikelen van De Moor en mij danig op de proef zijn gesteld. In dit naschrift moet ik daarom zo kort zijn als maar enigszins mogelijk is.

Ik voor mij stel vast dat De Moors verweer niet heeft bijgedragen tot de verwachte ontrafeling van het zgn. mysterie van de prijsstijging. Dit kan ik aan de hand van een aantal punten adstrueren. Ik beperk mij tot twee daarvan.

Ten eerste lijkt mij een zinvolle discussie onmogelijk geworden, omdat De Moor zich aan de probleemstelling onttrekt. Hij stelt immers in het voorgaande dat een „geheel andere kwestie” aan de orde zou zijn dan de vraag of de uit de invoering van de BTW te verklaren prijsstijging 1,4% dan wel 3% was. Een ieder die de moeite neemt de eerste zes bladzijden van De Moors openbare les te lezen, kan vaststellen dat het helemaal niet om een „geheel andere kwestie” gaat. De Moor en ik discussiëren wel degelijk over dezelfde dingen, namelijk over de prijseffecten als gevolg van de invoering van het BTW-systeem in de plaats van het cascadesysteem. Dat is ook duidelijk uit de conclusie op blz. 19 van De Moors openbare les:

„Indien ik dan de analyse van de prijsstijging in 1969 zoals die door het Centraal Planbureau in de Macro-Economische Verkenning 1970 wordt gegeven, beschouw, kom ik tot de conclusie dat zowel de 1,4% stijging die door het Centraal Planbureau aan de invoering van de BTW wordt toegeschreven, als de 1,6% stijging uit hoofde van „overige” factoren in feite gevolgen zijn van de systeemwijziging in de omzetbelastingheffing. Men komt dan tot een prijsstijging als gevolg van de invoering van de BTW van 3% hetgeen overeenkomt met mijn berekening”.

Deze conclusie berust — zoals ik in mijn artikel aantoonde — op een verwarring van begrippen en definities, en daarom van cijfers. Dit is het *tweede* punt dat ik in dit naschrift wil beklemtonen. De Moor verwacht in zijn openbare les én in zijn verweerschrift welhaast consequent verschillende zaken, zoals bijv.:

- extra druk en prijseffect,
- index van de kosten van levensonderhoud en index van het algemene prijspeil,
- prijsindex van de consumptie van gezinnen en index van het algemene prijspeil,
- niet belaste bestedingen en „vrijgestelde” bestedingen.

De begrippenparen zijn géén synoniemen. Het zijn steeds twee verschillende dingen. Daarin komt geen verandering als De Moor stelt (zoals in noot 11 op blz. 23 van zijn openbare les) dat:

„Als ik hier en ook later over bestedingen of over consumptie spreek, dan bedoel ik hiermede alle bestedingen waarbij de omzetbelastingheffing definitief wordt, doordat de bestedingen worden gedaan door niet-ondernemers of door ondernemers die vrijgestelde prestaties bewijzen. In hoofdzaak (zijn dit de bestedingen van particulieren en van de overheid voor zover deze niet als ondernemer optreedt)” (zie ook noot 1 van zijn verweerschrift).

Daarin komt ook geen verandering als De Moor aanvoert dat hij geen cijfers heeft kunnen raadplegen, die pas na zijn openbare les zijn gepubliceerd (zie ad 4 in het betoog van De Moor hiervóór). Het zijn nu eenmaal verschillende zaken. Een beroep op het woordgebruik in de Memories van Toelichting en van Antwoord bij het Wetsontwerp 9423 is niet terzake, omdat m.i. deze stukken deze begripsverwarring *niet* kennen.

Ik zal hier nog één poging wagen om de verwarring over begrippen en cijfers op te heffen. Dat doe ik door de prijseffecten en de groepen van bestedingen waarop zij betrekking hebben in een tabelletje onder te brengen. Als volgt:

Bestedingscategorie	Niveaus f. mrd.	Prijseffecten			
		De Moor f. mln.	%	Den Hartog f. mln.	%
Consumptie van gezinnen	56,1			900	1,6
Materiële overheidsconsumptie	4,6			55	1,2
Investerings in woningen	5,8			260	4,5
Overheidsinvesteringen	5,2			210	4,0
Investerings van vrijgestelde bedrijven	2,3			75	3,3
Subtotaal	74,0	1.660		1.500	2,0
waarvan „belaste” bestedingen a)	(53,9)	(1.660)	3,0	(1.500)	2,8
Investerings door <i>niet-vrijgestelde</i> bedrijven				160 b)	
Totaal (extra druk)		1.660		1.660	

a) D.w.z. „belast” in de zin van De Moor. Dat is het subtotaal exclusief vrijgestelde bestedingen.

b) Dat deel van de Bijzondere Verbruiksbelasting Personenauto's dat door bedrijven wordt opgebracht.

In deze tabel kan De Moor zijn cijfers terugvinden en ik de mijne. Het blijkt nu dat De Moor en ik doodeenvoudig niet van mening verschillen over het bedrag aan extra druk dat de tariefstelling van de BTW met zich meebrengt. Dat bedrag is f. 1.660 mln. Het tijdstip waarop de cijfers zijn samengesteld speelt in dit verband dus ook geen rol.

Hoe is het dan mogelijk dat De Moor en ik — naar het schijnt — op zo verschillende percentages voor het prijseffect uitkomen? Dat vloeit *niet* voort uit de wijze van toerekening van f. 160 mln. Bijzondere Verbruiksbelasting Personenauto's. Dat is een technisch detail. Het kernpunt is dat de „vertaling” van het bedrag aan extra druk in (gemiddelde) prijseffecten De Moor parten speelt.

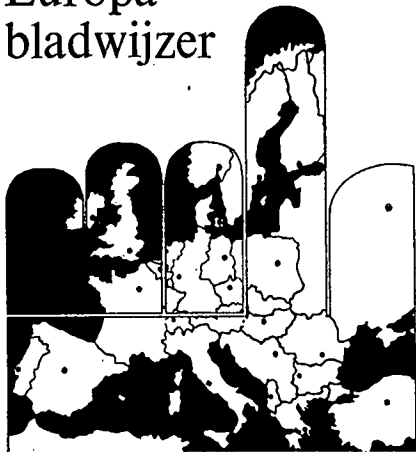
De 3% prijsstijging van De Moor, die in mijn cijfers op 2,8% uitkomt, is wel een prijseffect, maar dan één voor een speciaal gedefinieerd samenstel van bestedingen. Een definitie overigens, die alleen zin heeft (gehad) bij de vaststelling van de tarieven voor de BTW. Het prijseffect voor deze groep van bestedingen biedt daarom geen houvast voor de beoordeling van het prijseffect voor de consumptie van gezinnen of van dat voor andere bestedingscategorieën, zoals het CPB die gebruikelijk onderscheidt.

Met andere woorden: de 3% prijsstijging van De Moor (of mijn 2,8%) laat zich niet vergelijken met het effect op de prijs van de consumptie van gezinnen van 1,6%, die het CPB heeft becijferd. De Moor heeft in zijn openbare les deze vergelijking toch gemaakt en uitvoerig aandacht geschonken aan het verschil. Een van de belangrijkste punten van kritiek in mijn artikel „Mystificatie van de prijsstijging” was dat deze vergelijking ten onrechte was. Op deze kritiek heeft De Moor geen rechtstreeks antwoord gegeven. Dat is begrijpelijk omdat het belangrijkste deel van De Moors openbare les steunt op het nietszeggende verschil tussen zijn cijfer en het cijfer dat door het CPB voor de consumptie van gezinnen is geraamd. Begrijpelijk, maar ten onrechte.

De conclusie van De Moors verweer bevestigt mijn bezwaren tegen zijn betoog. Wat zijn cryptische laatste zin betreft behoef ik alleen maar vast te stellen, dat als twee verschillende prijzen even hard stijgen, dat dit dan niet bewijst dat het dezelfde prijzen zijn, laat staan dat iets gezegd zou kunnen worden over afzonderlijke componenten, zoals de prijseffecten van de BTW, begrepen in die prijsstijgingen.

H. den Hartog

Europa- bladwijzer

Het jaar 1969 was voor de Europese Gemeenschap een jaar van spanningen en ingrijpende veranderingen. Tevens

was het voor de Gemeenschap het jaar van de verloren illusies en heeft het in dat opzicht een heilzame werking gehad. Ongeveer met deze woorden begon de Europese Commissaris Barre op 4 februari jl. in het Europese Parlement een uiteenzetting over de economische toestand van de Gemeenschap aan het begin van 1970. Achter deze enigszins cryptische uitspraken van het lid van de Commissie dat de economische en financiële portefeuille beheert, gaat een zekere tevredenheid over de economische ontwikkeling schuil.

Deze tevreden toon treft men ook in andere jaaroverzichten van de Europese Gemeenschap aan. Zo noemt de Commissie in haar jaarverslag over 1969¹ de economische groei van de Gemeenschap in 1969 een groei die sinds de oprichting van de gemeenschappelijke markt nog niet eerder werd bereikt.

Hetzelfde wordt gezegd van de verhoging van de levensstandaard, die wordt afgemeten aan de groei van het reële particuliere verbruik, van 6%. Het Monetaire Comité signaleert in een minder tevreden stemming in haar jaarverslag nog een historisch record en wel de mate van prijsstijging van consumptiegoederen, die voor de Gemeenschap 4,8% bedroeg.

Deze gunstige en ongunstige records hebben de economie van de Gemeenschap in 1969 gaandeweg in een gespannen, zo niet overspannen, toestand gebracht. De huidige periode van economische bloei is — zoals in het tweede kwartaalbericht 1970 over de economische toestand van de Gemeenschap

¹ „Derde Algemene Verslag over de werkzaamheden van de Gemeenschappen”, Brussel-Luxemburg 1970, blz. 131.

wordt opgemerkt — de langste maar ook het meest door spanningen gekenmerkt sinds de inwerkingtreding van het Verdrag van Rome. Tot nu toe was de periode van januari 1959 tot december 1961 de langste fase van ononderbroken uitbreiding van de produktie. In deze periode nam namelijk de industriële produktie van de Gemeenschap in drie jaar met ongeveer 33% toe. In het voorjaar van 1970 was deze toeneming echter al meer dan 35% groter dan in april 1967, toen de thans nog voortdurende conjuncturele expansie inzette.

Evaluatie van het integratie-effect

Het ligt voor de hand zich af te vragen of deze gunstige en ongunstige records een manifestatie van de voortschrijdende economische integratie in de Gemeenschap zijn. De Commissie heeft in haar verslag over 1969 getracht dit te onderzoeken. Het eerste hoofdstuk handelt over de invloed van het communautaire beleid op de economie van elk der Lidstaten en van de Gemeenschap. Deze evaluatie, die op verzoek van het Europese Parlement werd opgesteld, steunt op de eerste resultaten van een permanente studie. De Commissie kondigt aan dat de uitkomsten hiervan in de toekomst in de algemene jaarverslagen en in de rapporten van het Comité voor de economische politiek op middellange termijn zullen worden gepubliceerd.

Het onderzoek werd bij deze eerste benadering beperkt tot de effecten van de integratie op de ontwikkeling van de buitenlandse handel, op de structuur van produktie en werkgelegenheid en op de veranderingen in de structuur van de ondernemingen. Tussen 1958 en 1968 nam het goederenverkeer tussen de landen van de Gemeenschap in sterke mate toe. Deze ontwikkeling ging echter niet ten koste van de handelsbetrekkingen met de rest van de wereld. De invoerquote (invoer uit derde landen) van de Gemeenschap bleef ongeveer op hetzelfde niveau. De resultaten van het onderzoek naar de invloed van de integratie op de structurele ontwikkeling van produktie en werkgelegenheid en naar de aanpassing van de ondernemingsstructuur aan de nieuwe marktomvang zijn van mindere kwaliteit. De Commissie zegt hiervan dat deze eerste resultaten, die ze nader wil uitwerken en aanvullen, nog slechts een voorlopige indruk geven.

In de verwerkende industrie ziet de Commissie een specialisatieverschijnsel

optreden, met name in de textielindustrie in Italië en België en in de hout- en papierindustrie en de daarmee samenhangende industrietakken in Nederland en België. Bij de analyse van de aanpassing van de ondernemingsstructuur aan de nieuwe marktomvang merkt de Commissie op, dat bij een grote meerderheid der fusies, overnemingen, deelnemingen en oprichtingen van dochterondernemingen in internationaal verband in de verschillende Lidstaten ondernemingen uit derde landen zijn betrokken. Dit acht zij een aanwijzing, dat de grotere interne markt aanleiding tot die aanpassing was en tevens dat de ondernemingen binnen de Gemeenschap niet altijd in staat waren de mogelijkheden daartoe voldoende te benutten. Daaraan knoopt de Commissie de gevolgtrekking vast, dat nog niet alle mogelijkheden voor de ondernemingen uit de Gemeenschap zijn uitgeput en dat in talrijke bedrijfstakken nog aanzienlijke vorderingen moeten worden gemaakt.

Is die evaluatie mogelijk?

Op deze methode van het evalueren van integratie-effecten heeft Prof. Watrin fundamentele kritiek uitgeoefend². Daarbij was de door de Europese Commissie gepubliceerde evaluatie slechts de aanleiding. Zijn kritiek richt zich ook op econometrische studies van Verdoorn en Meyer zu Schlochtern, Lamfalussy, Waelbroeck, Balassa en Maizel. Slechts van Balassa duidt hij het desbetreffende onderzoek nader aan³. Watrin heeft zich gestoten aan een alinea uit het jaarverslag van de Commissie, die als volgt luidt:

„Om de aard en de omvang van deze invloed te bepalen, zou men moeten kunnen vaststellen hoe de economieën zich zonder de Gemeenschap zouden hebben ontwikkeld: Zulks is nauwelijks mogelijk, tenzij op basis van noodzakelijkerwijze willekeurige veronderstellingen. Men dient dan ook een andere benadering te overwegen. Deze komt hierop neer dat eerst de werkelijke inhoud van het communautaire beleid wordt onderzocht, waarbij men eveneens die elementen van het nationale beleid welke voortkomen uit de aaneensluiting van de Lid-Staten in een gemeenschap in het licht stelt en tracht de gevolgen van deze specifieke elementen te bepalen.”⁴

Deze laatste methode tracht de Commissie heel voorzichtig toe te passen, terwijl in de econometrische studies de eerste methode gevolgd wordt, waarbij van een ruime ceteris paribus clause gebruik wordt gemaakt.

Tegen de door de Commissie toegepaste methode brengt Watrin twee

bezwaren naar voren. De gedachte dat de invloed van economische integratie pas kan worden vastgesteld indien zou vaststaan hoe de economische ontwikkeling zou zijn geweest bij afwezigheid van deze integratie, noemt hij methodologisch onaanvaardbaar. Dit zou tot een te speculatieve verklaring van de feiten leiden. Het tweede bezwaar betreft het buiten beschouwing laten van het z.i. belangrijke aspect, dat niet gewilde en niet voorzienbare effecten van een maatregel beslissend zijn. Deze nevengevolgen zou de Commissie buiten beschouwing hebben gelaten.

Betreft de kritiek op de evaluatie van de Commissie slechts de gevolgde methode, in zijn aanval op de econometrische studies richt Watrin zich op de theoretische benadering. De in de theorie van de douane-unie gebruikelijke begrippen „trade-creation” en „trade-diversion” geven z.i. alleen de mogelijke allocatie-effecten aan, zonder dat deze in de werkelijkheid gemeten kunnen worden. In de econometrische studies wordt het werkelijke handelsverkeer vergeleken met een verondersteld verloop van de handelsstromen, indien geen integratie zou hebben plaatsgevonden. Het verschil wordt aan de integratie toegeschreven, onder gebruikmaking van een „universele” ceteris-paribus voorwaarde. Volgens Watrin is dit geen verklaring, maar een soort toerekening op hypothetische gronden. Hij illustreert dit aan de studie van Balassa van 1967. Deze behelst een ex-post vergelijking van de inkomenselasticiteiten van de vraag naar importgoederen uit EEG-landen en uit derde landen gedurende de perioden 1953-1959 en 1959-1965. Daarbij neemt Balassa aan dat de inkomenselasticiteiten gedurende 1959-1965, bij de veronderstelling dat er geen Verdrag van Rome zou hebben bestaan, onveranderd zouden zijn gebleven. Watrin maakt er bezwaar tegen dat economische verschijnselen uit de periode vóór de integratie worden geëxtrapoleerd in de periode ná oprichting van de douane-unie.

Aan het slot van zijn betoog richt hij zijn kritiek op de „universele” c.-p. clause. Door deze toe te passen houdt men alle andere factoren con-

² Christian Watrin: *Was ist die EWG wert?*, in „Der Volkswirt” van 31 juli 1970, blz. 35-37.

³ Bela Balassa: *Trade creation and trade diversion in the European Common Market*, in „The Economic Journal”, Vol. LXXVII (1967), blz. 1-21.

⁴ „Derde Algemene Verslag”, blz. 24.

stant, zonder dat vastgesteld kan worden welke factoren in feite echt constant zijn gebleven, beter gezegd: geen invloed hebben uitgeoefend. Daarmee geeft Watrin tegelijk aan, dat zijn kritiek een ruimere strekking heeft. Eigenlijk verwerpt hij alle economische en econometrische onderzoeken, waarin een ruime c.p. voorwaarde wordt gehanteerd.

Het is jammer dat Watrin zijn artikel afsluit op het punt waar het interessant belooft te worden. Men verwacht na deze kritiek een uiteenzetting over hoe dan wel zou kunnen worden gemeten. Hij besluit evenwel met de opmerking dat het construeren van „echte” theorieën nodig is, die ons in staat zullen stellen de gevolgen van douane-unies vast te stellen.

De opstellers van econometrische modellen zullen de eerste zijn om toe te geven, dat determinanten die niet in het model zijn opgenomen helaas buiten

beschouwing moeten blijven. Vandaar het streven om steeds meer variabelen in deze modellen op te nemen en om verfijnder technieken toe te passen. Zodoende kunnen we de verwachting blijven koesteren, dat eens een voldoende aantal determinanten in de analyse kunnen worden opgenomen. In afwachting van dat ogenblik moeten we ons thans met het aanwezige instrumentarium behelpen. Het zou niet juist zijn om in het voetspoor van Watrin de reeds ontworpen methoden te verwerpen, temeer niet omdat hij nalaat aan te geven hoe we dan tot betere analyses dan thans mogelijk is kunnen geraken. Wel zou het misschien wenselijk zijn de factoren die om welke reden dan ook buiten het model blijven, stelselmatiger te vermelden en zo mogelijk een kwalitatieve waardering van hun invloed te maken.

Europa-Instituut Leiden

structurering van een bedrijfstak betreffen, zoals bijvoorbeeld bij de textielindustrie en scheepsbouw, dan wel de inkrimping en/of sluiting van een bedrijfstak, zoals bij de steenkolenmijnen”. De criteria welke van invloed zouden kunnen zijn op de keuze van de voorbeelden worden niet expliciet vermeld. Klaarblijkelijk wil men dit laten afhangen van „de invloed van de omstandigheden”, of anders gezegd: men is voorstander van een beleid ad hoc. Daartoe wordt o.a. het navolgende argument aangevoerd: „Het is duidelijk dat met deze vormen van steun behalve de zuiver economische doelstelling van allocatie ook sociale desiderata kunnen worden gediend”. Welke consequenties een dergelijke formulering kan hebben voor de onderscheidene bedrijfstakken wordt nergens expliciet vermeld.

Op blz. 96 daarentegen is de navolgende samenvatting opgenomen:

„Het beleid dat aldus is gericht op enerzijds herstructurering, sanering en eventueel inkrimping van bedrijfstakken en anderzijds op de ontplooiing van sectoren impliceert tot op zekere hoogte de noodzaak om te komen tot specialisatie in onze economie. Uiteraard is ook dit een aspect van de optimale allocatie, nationaal en regionaal.

De vorming en formulering van een algemeen aanvaard sectorenstructuurbeleid, dat met continuïteit kan worden toegepast, is door het grote aantal daarbij in het geding zijnde aspecten een kwestie van geleidelijkheid die tijd vergt. Momenteel zijn de maatregelen die tot een dergelijk beleid kunnen worden gerekend nog niet onder de noemer van algemene uitgangspunten gebracht, hoewel een ontwikkeling in die richting gaande is. Zo heeft de SER een rapport inzake sectorstructuurpolitiek gepubliceerd. Het Centraal Planbureau beschikt over een eerste proeve van een model dat de nationaal-economische rentabiliteit van een bedrijfstak onderzoekt. Al kunnen uit een en ander te zijner tijd richtlijnen voor het sectorale beleid worden ontleend, dit neemt niet weg, dat de initiatieven voor zulk een beleid toch grotendeels bij het bedrijfsleven zelf blijven berusten.

Wanneer hierna de bedrijfstaksgewijze ramingen voor de periode 1968-73 worden gegeven, is daarbij verondersteld dat het op de bedrijfstakken gerichte beleid in het algemeen ongewijzigd blijft. Dit geldt met name voor het beleid ten aanzien van de landbouw, de bouwnijverheid en het vervoer. Voor het beleid betreffende het midden- en kleinbedrijf zijn onlangs enige modificaties voorgesteld. Ten aanzien van de traditionele mijnbouw geldt de mijnnota als vanzelfsprekend uitgangspunt. Wat de steunverlening ten behoeve van de herstructurering betreft is in feite aange-

Technologie

De Nederlandse economie in 1973 (II) *

In de voorgaande aflevering van deze rubriek plaatsten wij een groot vraagteken bij de realiseerbaarheid van het in de CPB-publikatie *De Nederlandse economie in 1973* aangestipte streven van de overheid om in het vervolg meer „speelruimte” te bieden aan de door het bedrijfsleven verrichte research- en ontwikkelingswerkzaamheden. Gezien de recente sociaal-economische ontwikkelingen zouden wij onze twijfels nogmaals willen beklémentonen.

De jongste ontwikkelingen op loonpolitiek niveau zijn uiteraard niet verwerkt in de door ons te bespreken CPB-publikatie waarvan thans een groot aantal berekeningen is achterhaald. Evenzo is dit het geval met de door de overheid voorgestane industrie-politiek, binnen welks kader wij deze tweede aflevering zullen voortzetten.

De CPB-publikatie

De CPB-publikatie bevat voor de

ESB 16-9-1970

industriepolitiek de navolgende definitie: „De economische doelstelling van een sectoraal beleid zou in algemene zin kunnen worden geformuleerd als de bevordering van een optimale allocatie van de beschikbare produktiefactoren over bedrijfstakken en projecten”. Vervolgd wordt met een nog verdergaande clausulering: „Het kader waarin de overheid dit doel tracht te bereiken is daarbij in hoge mate bepaald door de omstandigheid dat de overheid ternauwernood directe invloed uitoefent op de individuele ondernemersbeslissingen. De consequentie hiervan is dat in beginsel het bedrijfsleven de risico's van deze beslissingen draagt en tevens zelf het initiatief moet nemen voor de afwending van de eventuele ongunstige gevolgen daarvan”¹.

Bovenstaande zinsneden zijn voor velerlei uitleg vatbaar. In de CPB-publikatie zelf wordt allereerst gesproken over de zgn. zwakke bedrijfstakken. Een hierop gerichte industrie-politiek zou uitsluitend gericht zijn „op de overwinning van tijdelijke moeilijkheden, en niet op permanente steun aan noodlijdende sectoren”. Het gaat hierbij dus om tijdelijke moeilijkheden, die waarschijnlijk een conjunctureel element in zich bergen. Over de structurele elementen blijft men enigszins in het vage, zonder tot een duidelijke positiebepaling te komen.

Vervolgd wordt echter aldus: „Deze in beginsel tijdelijke steun kan de her-

* (I) in „ESB” van 19 augustus jl., blz. 793-795.

¹ „De Nederlandse economie in 1973”, deel I, blz. 95.

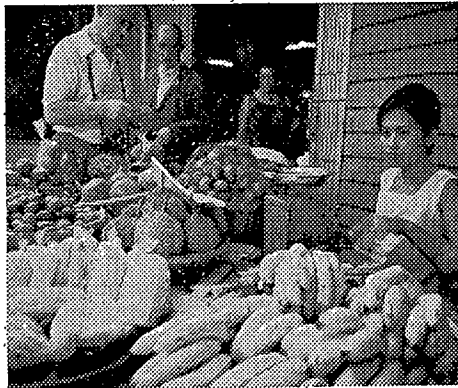
Hoe een oponthoud in Bangkok u sneller tot zaken brengt in het Verre Oosten

Bangkok (Saraburi) - Liggende Boeddha

Bangkok-KLM ontvangst-service

Bangkok-Floating market

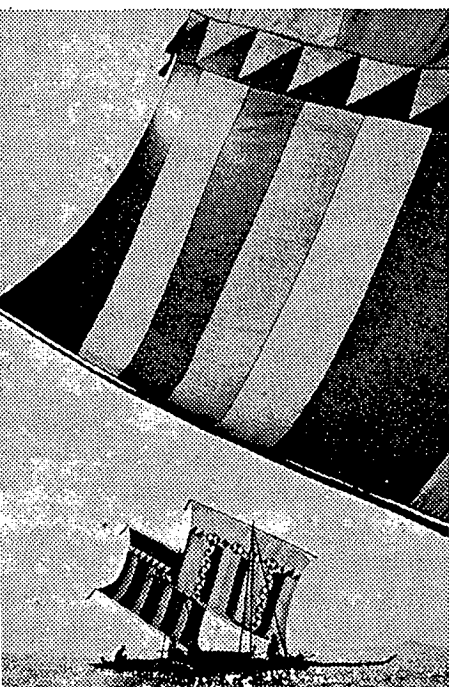

Bangkok-Temple of Reclining

reist u nog zo comfortabel, al wordt u nog
 verwend met heerlijke maaltijden en
 rfrissende drankjes, toch is een vliegreis naar
 t Verre Oosten altijd een vermoeiende zaak.
 o uw plaats van bestemming hebt u dan ook
 eestal minstens een dag nodig om weer wat
 adem te komen en te acclimatiseren.
 nzij u gebruik maakt van het KLM-anti-
 rmoeidheidsplan. Een plan, dat ervoor zorgt
 t u uw gastheer ondanks de verre reis toch
 ect fris en uitgerust tegemoet kunt treden.
 eel eenvoudig: u vliegt eerst in ongeveer
 uur rechtstreeks naar Bangkok.
 aïse meisjes van KLM's ontvangst-service

verwelkomen u op het vliegveld en helpen u bij het regelen van transport
 naar het van tevoren voor u gereserveerde KLM-hotel Plaswijck vlakbij
 het vliegveld of hotel Mandarin in de stad. U gaat lekker even douchen of
 neemt een duik in het zwembad. Na een voortreffelijk diner in uw hotel in de
 Thaise hoofdstad gaat u bijtijds naar bed. De volgende ochtend na het
 ontbijt kijkt u nog wat rond bij de prachtige boeddhistische cultuur-
 monumenten, neemt nog één leuk souvenir mee van de beroemde floating
 market in Bangkok, waarna u stipt op tijd door de Limousine Service
 van uw hotel weer naar het vliegveld wordt gebracht. Nog maar een
 paar uurtjes vliegen met de KLM of met een van de zeer frequente
 andere luchtdiensten in het Verre Oosten en u komt volledig
 geacclimatiseerd op uw eindbestemming. Of het nu in Manilla, Tokio,
 Djakarta of Sydney is, nog dezelfde dag kunt u 'n begin maken met
 uw zakenbesprekingen. Dank zij het KLM-anti-vermoeidheidsplan.

Manilla (Philippijnen) - Katamarangs

Tokio

Indonesië - Garuda danseres.

Tokio

erst rechtstreeks naar Bangkok.
 n nachtje over in een heerlijk luxe-hotel.
 de volgende dag rechtstreeks door naar uw
 idbestemming.
 s en uitgerust komt u aan, zodat u direct al
 zaken kunt komen.

Tabel 1. Determinanten van de groei van de arbeidsproductiviteit (ontleend aan de periode 1951-1967)

Bedrijfstak	Schaalvergroting		Loonkosten/kapitaalkosten		Arbeidstijdverkorting		„Technische vooruitgang” jaarlijks procentueel
	Elasticiteit t.o.v. de productie-omvang	Bijdrage tot de gemiddelde jaarlijkse procentuele groei	Elasticiteit t.o.v. de verhouding loonkosten/kapitaalkosten	Bijdrage tot de gemiddelde jaarlijkse procentuele groei	Elasticiteit t.o.v. de werktijd	Effect op de procentuele groei in de periode 1960-1962	
Landbouw, bosbouw en visserij			0,18	0,9	—	—	5,7
Voedingsmiddelenindustrie							
dierlijke produkten	0,30	1,1	0,33	1,2	-0,70	-3,2	1,2
overige produkten	0,25	0,8	0,29	1,1	—	—	2,2
Voortbrenging van dranken en tabaksprodukten	0,30	1,5	0,41	1,6	-0,30	-1,4	1,2
Textielindustrie	0,15	0,4	0,43	1,6	-0,40	-2,5	3,6
Schoeisel- en kledingindustrie	0,30	0,6	0,16	0,6	-0,32	-1,9	1,7
Papierindustrie	0,35	2,6	0,43	1,6	-0,57	-2,6	0,5
Chemische industrie	0,30	3,2	0,42	1,6	—	—	1,6
Olieraffinaderijen	0,35	3,6	0,78	3,0	—	—	0,0
Metallurgische industrie	0,10	1,0	0,49	1,9	-0,79	-4,9	4,7
Vervaardiging van metaalprodukten en machinebouw	0,25	1,5	0,24	0,9	-0,78	-4,9	1,6
Elektrotechnische industrie	0,25	2,7	0,42	1,6	—	—	2,5
Transportmiddelenindustrie	0,30	0,9	0,13	0,5	-0,95	-5,9	1,3
Overige industrieën	0,25	1,7	0,28	1,8	-0,92	-4,1	2,7
Openbare nutsbedrijven	0,10	1,0	0,44	2,2	—	—	4,8
Industrie (incl. Openbaar nut)	0,30	1,8	0,30	1,1	-0,51	-3,0	2,2
Bouwnijverheid	0,30	1,5	0,18	0,7	-1,00	-6,2	1,1
Handel	0,35	2,0	0,36	1,8	-0,80	-3,2	0,5
Zeescheepvaart en luchtvaart	0,35	0,9	0,30	1,1	-0,86	-3,4	0,2
Overige vervoersbedrijven	0,15	1,0	0,11	0,6	—	—	3,5
Overige diensten	0,15	0,6	0,20	1,0	-1,38	-5,5	0,0
Diensten (excl. woningbezit)	0,25	1,2	0,25	1,0	-0,92	-3,7	0,7
Bedrijven (excl. delfstoffenwinning en woningbezit)	0,25	1,2	0,25	1,0	-0,67	-3,4	1,9

Bron: De Nederlandse economie in 1973, deel I, tabel V.1, blz. 131.

Tabel 2.

Groei van bedrijfsomvang, kapitaalintensiteit en uitgaven voor research en ontwikkeling

Bedrijfstak	Gemiddelde jaarlijkse procentuele groei van de grootte der vestiging a) 1950/1963	Kapitaalintensiteit (totaal bedrijven = 100) b)	Uitgaven voor r. en o. in % van de bruto toegevoegde waarde factorkosten c) 1964
Landbouw, bosbouw en visserij	0 d)	89	1,3 e)
Voedingsmiddelenindustrie			
dierlijke produkten	4,6	90	
overige produkten	2,2	97	
Voortbrenging van dranken en tabaksprodukten	5,8	131	1,8
Textielindustrie	2,0	80	1,3
Schoeisel- en kledingindustrie	3,4	66	0,4
Papierindustrie	2,7	126	0,8
Chemische industrie	9,7	125	7,9
Olieraffinaderijen	2,2	259	
Metallurgische industrie	2,6	133	1,2
Vervaardiging van metaalprodukten en machinebouw	2,6	106	1,5
Elektrotechnische industrie	1,1	108	11,8
Transportmiddelenindustrie	1,9	115	4,3
Overige industrieën	2,9	80	0,4
Openbare nutsbedrijven	0,9	149	0,1
Bouwnijverheid	4,0	93	0,0
Handel	2,2	103	0,0
Zeescheepvaart en luchtvaart	-3,0	153	0,5
Overige vervoersbedrijven	3,7	92	0,2
Overige diensten	3,7	99	0,0

a) Ontleend aan de Bedrijfstellingen 1950 en 1963 van het CBS. De bedrijfstakken Landbouw, bosbouw en visserij alsmede Overige diensten zijn in deze tellingen niet volledig. Voor de eerstgenoemde is daarom een andere bron gehanteerd (zie noot d). Voor de overige diensten zijn geen andere cijfers beschikbaar.

b) Benaderd door produktie per werkende in 1956 in prijzen van 1963; het cijfer voor de landbouw is gecorrigeerd voor oogstinvloeden.

c) Cijfers m.b.t. uitgaven door ondernemingen voor zelf verricht research- en ontwikkelingswerk in 1964. Ontleend aan: A study of Resources devoted to R & D in O.E.C.D. Member Countries in 1963/64, deel 2 (Statistical Tables and Notes), Parijs 1968. Uitgezonderd voor de landbouw (zie noot e) omvatten deze cijfers dus niet het werk door speurwerkinstellingen en door universiteiten en hogescholen.

d) Dit cijfer is gebaseerd op gegevens van het LEI.

e) Cijfer m.b.t. uitgaven voor research- en ontwikkelingswerk door instellingen en instituten op het gebied van het landbouwkundig onderzoek (incl. visserij).

Bron: Op. cit., deel I, tabel V.2, blz. 132.

relatieve prijzen van produktiefactoren en technische vooruitgang (zie tabel 1).

Erkend wordt, dat deze handelwijze een stilering vormt van een gecompliceerd samenstel van factoren; daarom is tevens getracht een en ander meer te concretiseren door verband te leggen met factoren als: bedrijfsgrootte, kapitaalintensiteit en „research intensiteit” van de respectievelijke bedrijfstakken (zie tabel 2). In de derde en laatste aflevering zullen wij hierop nader terugkomen en tevens ingaan op een aantal

gedeelten uit deel II van de CPB-publikatie.

J. van der Burg

² Meubelindustrie, houtkoperij; binnenscheepvaart, gemengde branche (zgn. kleinere warenhuizen), gedistilleerde branche, non ferrous gieterij-industrie, scheepsbouw (middelgrote- en kleine werven). Voor de leder-, schoen- en massakartonindustrieën werden vooronderzoeken afgesloten.

Oost-Europa kroniek

Literatuurbespreking

Er is in de afgelopen jaren een duidelijke explosie in de produktie van publikaties over Oosteuropese economische vraagstukken. De verklaring hiervoor moet men waarschijnlijk ten dele zoeken in de economische hervormingen die in Oost-Europa hebben plaatsgevonden. Deze hervormingen hebben niet alleen in Oost-Europa, maar ook in het Westen de discussies over de gewenste economische orde, over markt en planeconomie, weer doen herleven. Daarnaast zal ook de verbetering van het wetenschappelijke peil van de discussies tussen de Oosteuropese economen tot de toegenomen belangstelling voor Oost-Europa hebben bijgedragen.

Het is in dit verband wellicht interessant te constateren dat het ruime gebruik van, soms zeer geavanceerde, wiskundige technieken bij de discussies over planningvraagstukken door Oosteuropese economen de tendens heeft de traditionele politieke economie van haar politieke apriori's te ontdoen. Een optimaal systeem van planning en economische bedrijfsvoering, aldus een uitspraak van een groep Sowjet-economen, sluit a priori benaderingen tot de problemen van de verhouding tussen investeringen en consumptie, de verhoudingen tussen de bedrijfstakken en hun groei, het prijssysteem e.d. uit. Interessant in dit verband is dat er in het Westen door sommigen kritiek wordt uitgeoefend op de waarde-vrije wetenschap en de ontwikkeling van een politieke economie wordt voorgestaan. Wij laten hier in het midden of men daarin ook een tendens tot convergentie tussen Oost en West moet zien.

„Jahrbuch der Wirtschaft Osteuropas”.

Veröffentlichung des Osteuropa-Instituts München. Band 1. München/Wien 1970, 506 blz.

Een recente toevoeging aan de hier signaleerde zwellende stroom van literatuur over Oost-Europa vormt het *Jahrbuch der Wirtschaft Osteuropas*, een uitgave van het Osteuropa-Institut in München. Dit jaarboek bevat een verzameling opstellen gewijd aan de theorie van de planning en de Oosteuropese economische politiek. Daarnaast bevat het een reeks van statistische gegevens over de periode 1960 t/m 1968 voor de meeste Oosteuropese landen. Deze gegevens zijn ontleend aan de officiële statistische publikaties van die landen. Bijdragen tot deze bundel zijn geleverd door een internationale groep van auteurs, echter niet uit Oost-Europa.

Verschillende bijdragen zijn van algemene aard en betreffen evenzeer de planningvraagstukken van ontwikkelingslanden (o.a. artikelen van S. Chakravarty en G. Tintner en J. K. Sengupta). Slechts een beperkt aantal van de theoretische bijdragen heeft een duidelijk verband met de Oosteuropese economieën. Hiertoe behoort een instructief artikel van N. K. Chandra over theorie en praktijk van de Sowjet-prijshervorming. De auteur beschrijft op duidelijke wijze een viertal modellen voor prijsbepaling, zoals die in sommige Oosteuropese landen in gebruik zijn. De prijzen zijn in beginsel gelijk aan de som van materiaal- en loonkosten en winsten (surplus). Zij verschillen in de wijze waarop de winsten worden vastgesteld: als een uniform percentage van de loonkosten, evenredig met de waarde van het in iedere sector gebruikte kapitaal, een combinatie van beide elementen, of als een uniform opslagpercentage op materiaal-, loon- en afschrijvingskosten. Deze laatste berekeningswijze komt het dichtst bij de traditionele Sowjetpraktijk van prijsvaststelling.

Na een kritische beoordeling van deze traditionele methoden geeft de auteur een overzicht van de bijdragen van Oosteuropese schrijvers tot de formulering van een systeem van efficiency- of optimale prijzen. Dit zijn de (reken)prijzen die volgen uit een programmeringsmodel voor een gehele economie. Zo'n model bepaalt de produktiehoeveelheden die een doelstellingsfunctie voor de economie, welke wordt vastgesteld door de centrale planners, de consumenten of beide, maximaal maakt, rekening houdend met technische restricties en de beschik-

bare produktiemiddelen. De Sowjet-discussie heeft zich geconcentreerd op de keuze van de doelstellingsfunctie. A. Zauberman geeft in zijn bijdrage in dit jaarboek een uitvoeriger overzicht van de recente discussies over de doelstellingsfunctie in aanvulling op een vroeger artikel van hem in zijn boek *Aspects of Planometrics* (Londen 1967.) Chandra concludeert dat het op het ogenblik nog niet mogelijk is een zinvol optimaal plan te produceren en daaruit de optimale prijzen af te leiden. Het artikel besluit met een bespreking van de algemene herziening van de groothandelsprijzen in de Sowjet-Unie in 1966-1967. Hij geeft hierover interessante details. De prijshervormingen hebben weliswaar geen optimale prijzen tot stand gebracht, maar permanent verlieslijdende bedrijfstakken geëlimineerd en de variaties in winstmarges tussen bedrijfstakken beperkt, al blijven deze aanzienlijk.

Michaël Kaser: „Soviet economics”. *World University Library*. Londen 1970, 256 blz., f. 9,75

„World University Library” is een internationale serie waarin inleidende studies over uiteenlopende vakgebieden worden gepubliceerd. Kasers boekje is ontegenzeggelijk fleurig uitgevoerd. Kleurige diagrammen en grafieken, foto's en reproducties van oude affiches uit de periode van de Russische revolutie wekken aanvankelijk enig wantrouwen ten aanzien van de inhoud. De inhoudsopgave is weinig pretentief en geeft niet veel houvast voor de efficiënte lezer. Aangezien het boekje is verdeeld in drie op tamelijk ruime en algemene wijze getitelde delen (ideologie, werking van de economie en doelstellingen) worden de onderwerpen niet altijd even integraal en overzichtelijk behandeld. Het trefwoordenregister is echter zeer uitgebreid, evenals de voortreffelijke literatuurverwijzing. Kaser geeft in 250 bladzijden een gedegen staaltje belezenheid en vak-kennis weg. Alle facetten van de Sowjetrussische economie worden behandeld en op wetenschappelijke wijze in hun historisch en Marxistisch perspectief geplaatst. De tekst is daarom nogal gecompriëerd, wat herhaaldelijk dwingt tot het herlezen van een paragraaf. Soms laat de schrijver zich verleiden tot barokke uitweidingen; iets waar meer belezen experts wel eens last van hebben.

In een inleidend werk is men welhaast verplicht enige duidelijke principiële opmerkingen te maken: de

„gemiddelde” lezer mag niet in verwarring worden gebracht. Kaser zegt dan ook, dat de oplossing van de huidige economische problemen in de Sowjet-Unie niet gevonden zal worden in de richting van een autonoom werkend prijsmechanisme (zo, dat is voor naïeve lezers). De gecentraliseerde beheersing van de politiek waar we van uit moeten gaan, maakt dat „the future of the economic system of the USSR... is to be foreseen in a combination of optimal control techniques and programme budgeting” (blz. 235). Hij citeert zelfs Nencinov in een variatie op Lenins thema: „planning is socialism plus cybernetics” (blz. 88). Een opmerking voor „markt-socialisten” en „convergentiebelijders”.

Enige tijd geleden suggereerde de hoofdredacteur van het officiële orgaan van het Staatsplanbureau, *Plano-voe Chozajstvo*, dat omstreeks 1980, ceteris paribus, de gehele volwassen bevolking van de USSR in overheidsdienst zou zijn. Kaser maakt in dit verband een paar interessante opmerkingen. Hoewel de procedures van planning en bestuur sinds 1930 weinig zijn veranderd is het aantal van hen die werkzaam zijn in puur administratieve diensten, de vakbonden en de partij in al die jaren constant gebleven; ongeveer 1½ mln. mensen. In dezelfde periode groeide het ambtenarenleger in Engeland jaarlijks met 5,6% tot ruim één miljoen in 1967; echter op een bevolking van 55 mln., tegen die voor de Sowjet-Unie van 235 mln. De staf van

het Staatsplanbureau telt, met inbegrip van de research-instituten en de regionale kantoren, slechts 20.000 krachten. De grootste groep ambtenaren, 12 miljoen mensen, is werkzaam op de lagere niveaus en is betrokken bij de bijna dagelijkse bemoeienissen met de 80 mln. werknemers in de staatsbedrijven en staatsinstellingen. Dat betekent één betuttelaar op zeven arbeiders. De centraal geleide economie heeft dus bepaald geen waterhoofd, maar wel een forse bierbuik, veroorzaakt door het onverteerbaar zware planningsysteem.

Afgezien van de rekenkundig-technische problemen, de kwalitatieve en kwantitatieve achterstand op het gebied van computer hardware en software en de ondoelmatige informatie-

DE KONINKLIJKE NEDERLANDSE ZUIVELBOND FNZ

TE 'S-GRAVENHAGE

zoekt contact met een economisch geschoold

STAFMEDEWERKER

Zijn taak zal onder meer bestaan uit:

- het bestuderen van de relevante ontwikkelingen op landbouw- en zuivelgebied, zowel op nationaal als internationaal vlak, en het op grond hiervan samenstellen van rapporten en adviezen ten behoeve van de bestuurscolleges;
- het onderhouden van contacten met zowel het coöperatieve bedrijfsleven als met andere landbouw- en zuivelorganisaties op nationaal en EEG-niveau;
- het vervullen van secretariaatswerkzaamheden ten behoeve van enkele adviescommissies.

Een goede taakvervulling doet ons de volgende eisen stellen:

- een academische of daaraan gelijk te achten vorming;
- goede uitdrukkingsvaardigheid in woord en geschrift;
- met het oog op de EEG-werkzaamheden een redelijk kennis van de moderne talen;
- leeftijd tot 35 jaar.

Enige ervaring, bij voorkeur op het gebied van de landbouw of de EEG, strekt tot aanbeveling, doch is geen essentiële voorwaarde.

Wij bieden een interessante, deels ambulante — zowel naar het eigen bedrijfsleven als naar EEG-organisaties — werkkring, met een aantrekkelijke salariëring en gunstige secundaire arbeidsvoorwaarden.

Eigenhandig geschreven sollicitaties met volledige gegevens omtrent opleiding, ervaring en personalia worden, vergezeld van een recente pasfoto, ingewacht bij de algemeen secretaris van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond FNZ, Van de Spiegelstraat 16 te 's-Gravenhage.

stromen, geeft Kaser de twee principiële factoren aan die een geprogrammeerde oplossing van de economische vraagstukken in de weg staan. Ten eerste het ontbreken van een doelstellingsfunctie die geldigheid heeft voor problemen die boven het niveau van de onderneming uit gaan. In de tweede plaats signaleren de parameters, die door oplossing van het programmeringsvraagstuk worden verkregen, aan de bedrijven niet de contractuele verantwoordelijkheid welke zij volgens het optimale plan verondersteld worden op zich te nemen. Het zou heel wat tijd en communicatieve moeite kosten om de Sowjetrussische managers, die immers zo lang zijn gewend aan quasi-alomvattende planning, te bewegen tot aanpassing aan een systeem dat werkt met één enkele maximand (blz. 234).

Aangezien er geen eenduidige taak-

stelling geformuleerd kan worden voor een bedrijf, kan er bijgevolg geen eenduidige doelstelling geformuleerd worden voor de economie als geheel. Daarom is er ook geen ruimte voor mathematische optimaliseringsprocedures, welke een functie maximaliseren, waarbij aan bepaalde beperkende voorwaarden moet worden voldaan (blz. 227). Er schijnen evenwel duizelingwekkend geavanceerde technieken ontwikkeld te worden die toch tot bevredigende oplossingen kunnen leiden. Dit zijn nu niet bepaald opmerkingen die de lezer overtuigen van de mogelijkheid van mathematisch-technische oplossingen, afgezien van de twijfelachtigheid van de noodzakelijkheid daartoe, zelfs voor centraal geleide stelsels.

Het tempo waarin de Sowjetrussische economie is gegroeid en de krampachtigheid waarmee is vast-

gehouden aan een hoge investeringsquote wettigen evenwel niet per se de conclusie, dat het resultaat ook een logisch einddoel was. Men kan integendeel stellen dat de autoriteiten op het gebied van de economie primair voor ogen stond de samenhang en de stabiliteit te verzekeren (blz. 220). Dit was ook de reden waarom het plan meer weg heeft van een verzameling slecht op elkaar afgestemde micro-economische gegevens dan van een consistent macro-economisch geheel. De lezer denke hierbij ook aan de bovenstaande opmerkingen over het overheidsapparaat.

Voortbordurend op deze twee thema's zegt Kaser het volgende. Prijsvorming welke uitsluitend is afgestemd op de aanbodzijde, een eigenzinnige Sowjetrussische interpretatie van Marx' arbeidswaardeleer, en de hantering van investeringscriteria zonder een aan-

DE DRIE GASTHUIZEN ARNHEM

INSTELLINGEN VOOR BEJAARDENZORG

willen overgaan tot het aanstellen van een

ECONOMISCH STAFFUNCTIONARIS

tevens belast met de leiding van het administratief personeel.

Hij zal de rentmeester-thesaurier terzijde staan met betrekking tot:

de exploitatie van een bejaardenoord voor 330 bewoners, een aantal bejaardenwoningen, een uitgestrekt landelijk bezit en overige beleggingen.

Aan plannen tot omvangrijke investeringen zal hij van de aanvang af zijn bijdrage kunnen leveren.

Voor een academisch opgeleide econoom met belangstelling voor de bejaardenzorg en grond- en pachtzaken bestaan bij gebleken geschiktheid goede vooruitzichten.

Arbeidsvoorwaarden en salaris overeenkomstig de regelingen voor het personeel der gemeente Arnhem.

Een psychologisch onderzoek kan deel uitmaken van de selectie procedure.

Sollicitatiebrieven te richten voor 1 oktober 1970 tot het Bestuur van de Drie Gasthuizen, Rosendaalseweg 485 te Arnhem.

wijzing met betrekking tot de toe te passen rentevoet, verhinderen een duidelijke economische samenhang met de vraagzijde. Deze samenhang wordt weer wel bevorderd door „taut planning” en het „ratchet principe”, aangezien het eerste aanleiding geeft tot het ontstaan van een verkopersmarkt en het tweede tot een kopersmarkt. Ook het constante karakter, zowel statisch als dynamisch, van technische

input-output relaties illustreert volgens Kaser de Sowjetrussische preoccupatie met de stabiliteit van het economisch proces.

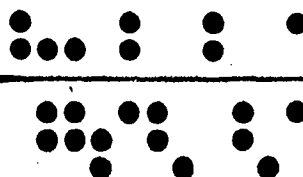
Elders (blz. 228) zegt hij met betrekking tot de prijsvorming, en terecht, dat deze in dienst stond van het streven naar samenhang en stabiliteit en dat prijzen niet bedoeld waren als efficiëncy-maatstaven bij het streven naar optimalisering. Ook de kwestie van de

winstinhouding en zelffinanciering door bedrijven, in samenhang met het ontbreken van een kapitaalmarkt en met de taakstellingen t.a.v. de voortbrenging, beschrijft Kaser in termen van samenhang en stabiliteit. Hetzelfde geldt m.b.t. de prioriteit van de produktiemiddelenindustrie, waarvan de afzet los staat van wijzigingen in de koopkrachtsverhoudingen.

De indruk bestaat, dat Kaser door

Van Dien ' Van Uden ' Besançon ' Koppenberg + Co

Accountants

**Een modern accountantskantoor biedt jonge
doctorandi economie
verschillende mogelijkheden om carrière te maken**

De taken waarmee een modern accountantskantoor wordt geconfronteerd, worden steeds veelzijdiger. Zijn dienstverlenende functie beperkt zich niet tot de controlesector maar ook de administratieve organisatie en de automatisering vragen voortdurend meer aandacht.

Door de expansie in deze sectoren kunnen wij op verschillende kantoren jonge doctorandi economie (bedrijfs-economische richting) plaatsen.

Kandidaten voor deze vacatures, niet ouder dan 25 à 30 jaar, dienen het vermogen te hebben om ook in één gesprek snel en juist te kunnen analyseren en formuleren.

Indien u ervan overtuigd bent aan de gestelde eisen te voldoen en de ambitie koestert uw carrière op te bouwen in het accountants- of advieswerk, zullen wij gaarne met u in contact treden.

Sollicitanten kunnen zich schriftelijk of telefonisch wenden tot ons kantoor Amsterdam (ook voor andere standplaatsen).

Als onze adviseur zal optreden het Laboratorium voor Toegepaste Psychologie te Amsterdam.

Amsterdam, Frederiksplein 1, tel. 020-64606

AMSTERDAM 'S-GRAVENHAGE ROTTERDAM ARNHEM GRONINGEN HENGEL
HOOGVEEN LEEUWARDEN WAALWIJK ZWOLLE ANTWERPEN WILLEMSTAD (CURAÇAO)
ORANJESTAD (ARUBA) PHILIPSBURG (ST. MAARTEN) CARACAS (VENEZUELA)

het betoog op te hangen aan expliciete begrippen vooral de algemene lezer duidelijk houvast heeft willen bieden, maar dat hij deze benadering hier en daar zo geforceerd heeft, dat hij juist onduidelijkheid in de hand werkt.

Tot slot nog één opmerking met betrekking tot de vijfjarenplannen. Kaser schrijft op blz. 210 dat „the evident difficulties in reaching an agreed investment appropriation for 1966-1970 may

nevertheless imply that production planning for five-year periods may no longer be compatible with the flexibility of operation that the Soviet authorities now desire". Deze opmerking is in overeenstemming met bronnen, welke suggereren dat er een tendens is de vijfjarenplannen om te vormen tot een doelmatig instrument van economische politiek op langere termijn zodat jaarplanning vereenvoudigd en versoepeld

kan worden. Kasers preoccupatie met mathematisch-technische oplossingen voor de Sowjetrussische economische problematiek is echter duidelijk in tegenspraak met zijn hierboven vermelde uitspraak.

Afgezien van een enkel voorbehoud is het een gedegen, nuttig en boeiend boek.

R. Wetsteijn

GIST-BROCADES N.V. TE DELFT

wenst over te gaan tot aanstelling van een chef voor de afdeling **AUTOMATISERINGSPROJECTEN**

Deze afdeling wordt gevormd door projectleiders die belast zijn met het uitvoeren van toepasbaarheidsonderzoeken in nauw overleg met de betrokken afdelingen. Zij zijn voorts verantwoordelijk voor de realisering van projecten inzake informatiesystemen, zowel bij binnenlandse concernonderdelen als bij vestigingen van het concern in het buitenland. Hierbij zullen gespecialiseerde medewerkers van de afdeling Systeemontwikkeling de nodige assistentie verlenen.

De gezochte functionaris zal in staat moeten zijn na een inwerktijd leiding te geven aan de projectleiders en te zorgen voor de juiste coördinatie tussen de verschillende projecten, onder meer door het onderhouden van contacten met de leiding van de afdelingen en bedrijven ten behoeve waarvan de informatiesystemen worden ontwikkeld.

Voor het vervullen van deze functie achten wij een academische opleiding zeer wenselijk, maar evenzeer hechten wij grote waarde aan praktische ervaring, bijvoorbeeld opgedaan als organisatiedeskundige in een grotere onderneming.

Zij die menen voor het vervullen van deze functie in aanmerking te kunnen komen en gezien de vereiste ervaring zeker omstreeks 40 jaar zullen zijn, hebben de keuze hun sollicitatiebrief met uitvoerige inlichtingen omtrent opleiding, ervaring en sollicitatiemotief te zenden aan de heer H. Snijder, Hoofd van de afdeling Personeelszaken, Postbus 1, Delft, dan wel aan het Laboratorium voor Toegepaste Psychologie, Vossiusstraat 54-55 te Amsterdam. Dit laboratorium zal terzake van het selecteren van de gezochte functionaris advies uitbrengen en is gemachtigd aan belangstellenden nadere inlichtingen te verstrekken.

Pz-338

Ray E. Brown: Oordeelvorming in het leidinggeven. Marka no. 108, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1970, 276 blz., f. 5,50.

De sociaal-psychologische kant van de organisatieleer is de laatste jaren een geliefd onderwerp in de bedrijfseconomie geworden. De oorzaak hiervan is de behoefte aan een sociale aanpak van het bedrijfsbeheer, dat de werknemer

niet enkel meer ziet als verlengstuk van een machine, maar als een mens met gevoelens en wensen. Een goed gericht sociaal beleid zal vaak rendabel zijn. Deze andere aanpak van de organisatieleer maakt het echter mogelijk dat mensen waardeoordelen in een schijnbaar wetenschappelijk verhaal lanceren, die door de niet-deskundigen niet opgemerkt worden.

Elke beslissing vereist een beoordeling van de feiten. Brown stelt zelfs dat het beoordelen een vergelijking is van feiten en waarden. Deze waarden zijn niet de waarden van de manager, maar van zijn omgeving, omdat zijn omgeving de uiteindelijke kwaliteit van zijn beslissing bepaalt. Het ver-

mogen om te kunnen beoordelen is door studie te vormen, het beoordelen echter niet. Hiervoor is ervaring nodig, zowel van de betrokken manager als van anderen. Indien een manager het niveau van zijn oordeel wil verbeteren dient te worden nagegaan welke misstappen er zoal begaan kunnen worden. Dit boek wil hierbij een hulp zijn.

Ik krijg de indruk dat Brown, hoewel hij de mens in de organisatie bestudeert, zich niet met de moderne organisatieleer bezig houdt. Hij blijkt nog in gezagstermen te denken en staat zeer kritisch tegenover participatief leiderschap, waarbij volgens hem kennis en gespecialiseerde ervaring maar heel weinig meetellen. Een dergelijk leiderschap

centraal instituut midden- en kleinbedrijf

Het instituut belast zich ondermeer met het uitbrengen van adviezen over nieuw te bouwen winkelcentra aan gemeentebesturen, beleggers, middenstandsverenigingen e.d. Bij de hiermede belaste afdeling planologie vaceert thans de functie van

Planoloog- Afdelingshoofd

De directie zal graag in contact treden met academici, die belangstelling hebben voor deze verantwoordelijke, maar boeiende functie.

De gedachten gaan uit naar een kandidaat van 30 tot 50 jaar met een ruime ervaring in planologisch advieswerk. Goede contactuele eigenschappen, leidinggevende kwaliteit en redactionele vaardigheid zijn voor bedoelde functie onmisbaar.

Aan de te benoemen functionaris kan een zeer goed salaris in het vooruitzicht worden gesteld. De secundaire arbeidsvoorwaarden zijn uitstekend.

Vertrouwelijke informatie over functie, werkwijze, organisatievorm e.d. kan door serieuze gegadigden worden ingewonnen bij de directeur van de afdeling, Dr. L. Bak, onder privé-nummer (02150) 6 03 20. (in de avonden)

Sollicitaties worden gaarne ingewacht bij de directie van het C.I.M.K., Burg. Hogguerstraat 1183-1187, Amsterdam.

leidt volgens Brown op de lange duur tot afbraak van de waarden, die het gezag moeten waarborgen. Dergelijke opmerkingen doen een boek geen goed.

Brown wil met dit boek een leidraad tot vermeerdering van zelfkennis en inzicht van de manager geven. Hij doet dit aan de hand van tal van voorbeelden. Al lezende valt op dat zijn voorbeelden in ieders omgeving voorkomen. Men herkent er gemakkelijk tal van bekenden in, soms zichzelf. Brown behandelt achtereenvolgens: de nadelige invloed van spanningen; de vrees voor verlies vergalt de vreugde van winnen; gevoelens zijn vaak oorzaak van falen;

succes is niet altijd het gevolg van slagen; de beste kwaliteiten van de manager worden soms zijn grootste handicap; de manager die volmaaktheid nastreeft bereikt dikwijls het onvolmaakte; beleidsvoering is een kwestie van evenredigheid; de manager moet aanpassingsvermogen bezitten; beleidsvoering is geen spelletje met getallen. De behandeling van deze onderdelen is zó uitvoerig dat ze vaak gaat vervelen. Soms gebruikt Brown zelfs voorbeelden die in een onderonsje aardig zijn, maar in een wetenschappelijk boek tijdsverspilling zijn. Wat bijvoorbeeld te denken van het volgen-

de. Brown stelt dat de manager niet te vriendschappelijk met zijn ondergeschikten mag omgaan; de afstand verdwijnt dan en de manager durft geen kritiek meer te leveren, net zo als een man dat niet durft als zijn vrouw een lelijke hoed heeft gekocht.

Tot slot wil ik vermelden dat in dit boek geen trefwoordenlijst en samenvattingen zijn opgenomen. Hierdoor is het boek ongeschikt als naslagwerk. Al met al een aardig boek om te lezen maar voor de organisatie en het leiding geven overbodig.

Drs. L. Hoffman

BANQUE DE PARIS

zoekt enige

JONGE DYNAMISCHE ECONOMEN

EN JURISTEN

ter opleiding

De opleiding is bedoeld voor een algemene carrière in de bank, waarin later een verantwoordelijke en eventueel leidende functie kan worden bekleed.

Ons snel groeiend bedrijf geeft er de voorkeur aan om de vele functies die in de komende jaren vacant zullen zijn, zoveel mogelijk te bezetten met medewerkers uit het eigen bedrijf.

Het internationale karakter van de bank brengt de mogelijkheid mede van tijdelijke tewerkstelling bij de buitenlandse kantoren.

Gegadigden wordt verzocht -bij voorkeur schriftelijk- in verbinding te stellen met het hoofd personeelszaken van de

BANQUE DE PARIS ET DES PAYS-BAS N.V.

Herengracht 539-541, Amsterdam-C.

Michio Morishima: Theory of Economic Growth. Clarendon Press, Oxford 1969, 310 blz., 80 sh.

Morishima bespreekt het fenomeen economische groei binnen het kader van de theorie van het algemeen economisch evenwicht. Daarmee wil hij een bijdrage leveren tot de dynamische theorie. Morishima's betoog wordt geleidelijk aan opgebouwd, met de neo-

klassieke groeitheorie als uitgangspunt.

Inhoud (bekort weergegeven):

Deel 1. The Prototype: I. Walras-type model of match-box size; II. Possibility of persistent growth equilibrium; III. A neo-classical passage to growth equilibrium; IV. Harrodian knife-edge in a Keynes-type „fixprice” economy; V. Towards more disaggregated models.
Deel 2. The Von Neumann Revolution:

VI. Economic implications of the „Revolution”; VII. Equilibrium growth (I) Cassel-Von Neumann ray; VIII. Equilibrium growth (II) Hicks-Malinvaud trajectories; IX. Equilibrium growth (III) Normative properties.
Deel 3. After the Revolution: X. Maximization of bequests; XI. Oscillations due to consumer's choice; XII. Dynamic utility functions proposed; XIII.

DAF

Producent van personenauto's, bedrijfsauto's, scheeps- en industriemotoren, opleggers en aanhangwagens, militaire en speciale voertuigen.

**Ruim 10.000 medewerkers.
Vijf produktiebedrijven in Nederland en België, vestigingen in vele Europese landen.
Hoofdkantoor te Eindhoven.
Omzet 1969: 675 miljoen gulden.**

Van Doorne's Automobiefabrieken N.V. te Eindhoven zoekt ten behoeve van de hoofdafdeling service een

HOOFD

service financiën en organisatie.

Deze afdeling is binnen voorgenoemde hoofdafdeling (± 600 man) o.m. verantwoordelijk voor:

- de financiële administratie
- de begroting en budgetbewaking
- systeemanalyse ten behoeve van computersystemen
- bedrijfsorganisatie en personeelsbeheer
- financiële aspecten van het markt- en prijsbeleid inzake automobielenonderdelen.

Onze gedachten gaan uit naar een academisch gevormd bedrijfseconoom van ± 35 jaar, die een aantal jaren praktijkervaring heeft opgedaan in een soortgelijke functie bij een commercieel-technisch bedrijf.

Wil men zich - alvorens te solliciteren - eerst nader oriënteren, dan kan men zich telefonisch met het Hoofd van de afdeling Personeelszaken in verbinding stellen onder nummer 040-62062, toestel 565. Schriftelijke sollicitaties gelieve men te richten aan voornoemd Hoofd van de afdeling Personeelszaken van van Doorne's Automobiefabrieken N.V., Geldropseweg te Eindhoven onder vermelding van nr. 642E/109

Een strikt vertrouwelijke behandeling wordt vanzelfsprekend gewaarborgd.

Consumption en route: the second turnpike theorem.

Deel 4. A further Development: XIV. Flexible population and avoidance of Malthusian poverty; XV. An alternative approach: remodelling and refinements; XVI. Simultaneous optimization of population and capital.

W. de Weerd (eindred.): Cobol voor de

programmeur. Samsom, Alphen aan den Rijn/Brussel 1970, 403 blz., f. 33.

Cobol is een programmeertaal. Het boek is een leerboek voor programmeurs. In deze publikatie — het eerste deel in een nieuwe reeks uitgaven van Samsom in samenwerking met het Studiecentrum voor Administratieve Automatisering — wordt de laatste versie behandeld van het door de Conference on Data Systems Languages

'CodasyI' gepubliceerde rapport 'Cobol 1968'. Naast de behandeling van de structuur van de Cobol-taal en alle daaraan verbonden eigenschappen is sterk de nadruk komen te liggen op het beschrijven van administratieve procedures in de Cobol-taal. De elementen van Cobol worden in volgorde van belangrijkheid behandeld. Ieder hoofdstuk wordt afgesloten met een aantal vragen en oefeningen.

Fynhout N.V., groothandel en importeur van harhout en plaatmaterialen, heeft tevens belangen opgebouwd in de sectoren van produktie en installatie van door haar gevoerde materialen.

Fynhout N.V. zoekt thans voor haar stafafdeling kommerciële zaken een

jonge ekonoom

van 25 à 30 jaar
afgestudeerd in de bedrijfseconomische
of marketing-richting.

De stafafdeling kommerciële zaken heeft o.m. tot taak het effect van de invoeging van verworven belangen in het Fynhout-concern optimaal te doen zijn. De jonge ekonoom die wij zoeken moet snel en soepel kunnen denken; verder zijn kommercieel inzicht en gevoel voor organisatie voor de functie onmisbaar. Een creatieve inbreng wordt zeer op prijs gesteld. Het aanvangssalaris is behoorlijk; de salarismgroei zal voor de juiste man aantrekkelijk zijn.

Uw sollicitatie kunt u richten aan
Mr A. Kosto, Postbus 1119, Amsterdam.
Nadere telefonische inlichtingen over de
inhoud van de functie worden onder
nummer 020 - 6 27 81 verstrekt door
Drs J. F. Hünd.

WATERSCHAP WEST-BRABANT

*opgericht met ingang van 1 juli 1970,
omvattende het gebied van de
provincie Noord-Brabant ten westen
van de lijn Waalwijk-Tilburg -
Baarle Nassau, totaal ongeveer
165.000 ha
belast met de zorg voor de
waterzuivering, voor dijken en
waterwegen*

roept gegadigden op
voor de functie van

watergraaf

Voor deze functie wordt gedacht
aan een academicus met ruime
bestuurlijke en organisatorische
ervaring op leidinggevend niveau
in een kapitaal-intensieve onder-
neming openbaar lichaam of tak
van dienst

De watergraaf is voorzitter van de
algemene vergadering en van het
dagelijks bestuur

Benoeming geschiedt door de
Kroon op aanbeveling van de
algemene vergadering - telkens
voor 6 jaar
De bezoldiging zal liggen tussen
f 41.724,- en f 53.184,- per jaar.
De Algemene Burgerlijke Pensioenwet
is van toepassing.

*'Degenen die menen in aanmerking
te komen voor plaatsing op de
aanbevelingslijst, kunnen zich binnen
3 weken na deze oproep per
handgeschreven brief met foto in
verbinding stellen met de voorlopige
voorzitter van het waterschap
gemeentehuis te Breda met
vermelding van levensloop en van
de motieven waarom dit ambt
wordt geambieerd.*

Beroemd merk voor kenners

*(Dat zijn Duff Gordon
genieters)*

*Al voor u drinkt genieten
van het geurige bouquet
van de „Flor del Vino”
waar kenners de Andalu-
sische traditie uit proeven.
Al 200 jaar... Salud!*

DUFF GORDON

SHERRY

Jmp. Wilmerink & N. Muller, Aldam